

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

Навчально-науковий інститут денної освіти

Форма навчання денна

(денна, заочна, заочно-дистанційна)

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту

Завідувач кафедри

Г. П. Складар

(підпис, ініціали та прізвище)

« ____ » _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

*на тему: «Перспективи післявоєнного розвитку екологічного
(зеленого) туризму у Вінницькій області»*

*зі спеціальності 242 «Туризм»
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра*

Виконавець роботи Троценко Анастасія Володимирівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

_____
(підпис, дата)

Науковий керівник к.е.н., доц. Животенко Віталій Олександрович

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

_____
(підпис, дата)

Полтава – 2023

ЗМІСТ

Стор.

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ	5
1.1 Екологічний (зелений) туризм: сутність, різновиди, функції та особливості.....	5
1.2 Нормативно-правова база екологізації туризму в Україні	14
1.3 Безпека екотуризму.....	21
РОЗДІЛ 2. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	33
2.1 Природно-ресурсна база розвитку екологічного (зеленого) туризму в регіоні	33
2.2 Оцінка туристичного потенціалу для розвитку екологічного (зеленого) туризму в регіоні.....	44
2.3 Розробка екотуру вихідного дня по Вінницькій області	52
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62

ВСТУП

В умовах сьогодення, глобальні екологічні проблеми привертають увагу всього людства. Екологічна криза стала поштовхом до усвідомлення проблем екології та подальших дій в покращенні ситуації. В свою чергу, туризм дає можливість цілісного бачення природи, людини і культури. Важливою умовою здійснення туристичної діяльності є наявність природно-рекреаційних ресурсів як екологічного середовища існування людини, що також формує екологічну культуру населення. Розвиток екологічного (зеленого) туризму в Україні на сучасному етапі є перспективним в багатьох регіонах країни, завдяки їх унікальним природним ресурсам та прагненню населення до відпочинку на природі. Отже, актуальність теми даної кваліфікаційної роботи, відповідає сучасному стану й перспективам розвитку сфери туризму.

Питання дослідження розвитку екологічного (зеленого) туризму висвітлювали у своїх працях такі науковці, як: Вишневецький В. І., Дишкантюк О. В., Дмитрук О. Ю., Кафарський О. В., Корж Н. В., Крисанов Д. Ф., Кудла Н. Є., Левицька Л. І., Лужанська Т. Ю., Ніколаєв К. Д., Новицька С. Р., Петрук В. Г., Сорокіна Г. О., Чеглей В. М. та інші. Однак багато питань залишаються відкритими, дискусійними та потребують дослідження, зокрема напрямів розвитку даного виду туризму в окремих регіонах України, що і обумовило актуальність теми кваліфікаційної роботи.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні заходів, щодо післявоєнного розвитку екологічного (зеленого) туризму у Вінницькій області.

Досягнення та реалізація поставленої у роботі мети потребує вирішення таких завдань:

- охарактеризувати сутність, різновиди, функції та особливості екологічного (зеленого) туризму;

- дослідити нормативно-правову базу екологізації туризму в Україні;
- проаналізувати аспекти безпеки екотуризму;
- вивчити природно-ресурсну базу розвитку екологічного (зеленого) туризму в регіоні;
- здійснити оцінку туристичного потенціалу для розвитку екологічного (зеленого) туризму в регіоні;
- розробити екотур тур вихідного дня по Вінницькій області.

Об’єктом дослідження кваліфікаційної роботи є процеси післявоєнного розвитку екологічного (зеленого) туризму в регіонах України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти дослідження післявоєнного розвитку екологічного (зеленого) туризму України, зокрема у Вінницькій області.

У роботі використано такі наукові методи дослідження: морфологічного аналізу, системного аналізу, критичного аналізу, табличний, порівняння та узагальнення.

Інформаційну базу кваліфікаційної роботи склали Закони України, Кодекси України, Постанови Уряду, Кабінету міністрів України й інші правові акти, інформація Державного комітету статистики України, наукові статті, монографії, а також матеріали мережі Інтернет.

Результати дослідження доповідались на кафедральному круглому столі студентів та аспірантів «Туризм і молодь – 2023» (м. Полтава, 15 березня 2023 р.), який проводився у Вищому навчальному закладі Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Галуззю застосування результатів дослідження є практична діяльність підприємств туристичної сфери України в умовах післявоєнного відновлення економіки. Запропоновані у роботі рекомендації створюють основу для розвитку екологічного (зеленого) туризму в Україні.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ

1.1 Екологічний (зелений) туризм: сутність, різновиди, функції та особливості

Екологічний туризм (англ. ecotour, ecotourism) – порівняно нове поняття в туристичній діяльності. Основна причина виникнення екологічного туризму знаходиться у невідрегульованості відносин у системі «суспільство-природа», або в туристичній інтерпретації – «туризм-екологія». Саме орієнтацією на екологічну складову можна пояснити підвищену увагу в останні роки до відвідування місць з незмінним або мало зміненим природним середовищем. Численні опитування туристів свідчать, що серед провідних мотивів туристських подорожей на перший план все більше виступає прагнення людей до спілкування з природою. Звідси походження близьких за змістом понять «м'який туризм» (soft tourism, або розширений варіант nature tourism with a soft touch – дослівно: природний туризм з м'яким дотиком до природи), «зелений туризм» тощо.

Люди через зміни умов життя у великих містах-мегаполісах усе далі відходять від природи. Незмінними супутниками проживання в таких містах є ізоляваність людини, почуття самотності, надмірні навантаження па нервову систему, що породжують постійне психологічне напруження і призводять до стресів. Мешканці великих міст усе частіше потерпають на нервові розлади та усякого роду захворювання нервової системи. У них з'являється природне і цілком зрозуміле бажання виїхати на природу, щоб у спілкуванні з нею звільнити свою нервову систему від навантажень, що накопичилися в умовах міського проживання.

Наприкінці трудового тижня все більша кількість жителів міст намагається виїхати за його межі – хто на свої дачні ділянки, а хто просто прогулятися парком чи лісом. Батьки вивозять дітей у сільську місцевість,

молодь з рюкзаками за плечима відправляється на береги річок і озер, у ліси і гори. Що ними рухає? Що вони ставлять собі за мету? Найпростіша відповідь: вони бажають бути ближче до природи, скористатися з можливості подихати свіжим повітрям лісів і луків, набратися нових вражень, помилуватися красотами приміських околиць. А головне – поліпшити свій емоційний стан, зняти психологічне напруження. Якщо більш ґрунтовно проаналізувати це явище, то можна навіть говорити про те, що механізми тяжіння мешканців міста до природи та прагнення до оздоровчої дії природного середовища виявляються навіть на генетичному рівні, про що свідчать дані сучасних медичних досліджень.

Природа – головне джерело задоволення матеріальних і духовних потреб людини. Усвідомлення цього очевидного факту неминуче ставить людину на позиції любові й поваги до природи. Але це тривалий процес. До того ж відбувається він не автоматично. Потрібно цілеспрямовано формувати дбайливе ставлення до природи, виховувати в людях почуття вдячності до неї за те, що вона дає їм, за її роль у житті нинішнього й майбутніх поколінь. Щодо цього екологічний туризм має реальні ресурси - невичерпні, як і сама природа.

Екологічний туризм з його величезними рекреаційними і пізнавальними можливостями покликаний сформувати суспільну свідомість щодо охорони та раціонального використання природних багатств, донести до людей нагальність і важливість питань захисту навколишнього середовища. У багатьох країнах екологічний туризм стає супутником і невід'ємною частиною всіх видів туризму, інтегрує їх у загальний процес, а завдяки своєму максимально доступному (наочному) просвітницькому та освітньому потенціалу є чи не єдиним регулятивним та формуючим поведінку важелем управління урбанізаційними процесами, раціонального природокористування та охорони природи. Він дозволяє пом'якшити удари, що завдає природі бездумне ставлення до неї людини, зберігає кутки незайманої природи і сприяє примноженню природних цінностей не тільки за

допомогою екологічної просвіти, але і за рахунок коштів, що спрямовуються з прибутків від екологічного туризму на вирішення цих завдань.

У найбільш загальному розумінні екологічний туризм, є формою активного відпочинку з екологічно значущим наповненням – особливий інтегруючий напрямок рекреаційної діяльності людей, що будують свої взаємовідносини з природою та іншими людьми на основі взаємної вигоди, взаємоповаги та взаєморозуміння. Туристи отримують від такого спілкування з природою певний фізичний, психологічний, інтелектуальний та емоційний запас міцності та здоров'я, а природа при цьому зазнає мінімальних оборотних впливів і втрат, місцеві мешканці отримують соціальні та економічні стимули до збереження природи та традиційного природокористування [14].

У літературі зустрічається кілька термінів, що відносяться до сфери екотуризму.

Біотуризм (wildlife tourism – у перекладі з англійської мови) – туризм, об'єктами якого є будь-які прояви живої природи, будь то окремі види або біоценози.

Природний туризм (nature tourism – у перекладі з англійської мови) – туризм, об'єктом якого є будь-яка природа, як живаюча, так і нежива (наприклад, печери, гори, водойми та ін.). Природний туризм містить у собі біотуризм як один з тематичних напрямків.

Всесвітня туристська організація використовує термін пригодницький туризм (adventure tourism – у перекладі з англійської мови) як більше широке поняття, що включає в себе екотуризм.

Однак екотуризм, хоча й має пригодницький елемент, не завжди має на увазі пригоди в чистому вигляді. Тому справедливо вважати, що поняття «пригодницький туризм» й «екотуризм» багато в чому перетинаються, але перше не поглинає другого.

Все більше поширення одержує агротуризм, або агроекотуризм (agroeco-tourism – у перекладі з англійської мови). Це туризм у сільській

місцевості, при якому туристи під час свого відпочинку ведуть сільський спосіб життя на фермах і хуторах. Розвиток такого виду туризму найбільш актуальний для країн Західної Європи (і почасти США) з невеликим відсотком природних ландшафтів і високим рівнем сільськогосподарського освоєння території.

У широкому побуті перебувають також синонімічні терміни: стійкий, або підтримуючий туризм (sustainable tourism – у перекладі з англійської мови), «зелений» туризм (green tourism – у перекладі з англійської мови). Вони мають на увазі туризм із застосуванням технологій, що роблять мінімальний вплив на навколишнє середовище. Але не всякий стійкий туризм можна вважати екологічним, тому що екологічні технології можуть бути використані й в організації пляжного туризму, і в готельній справі у великих містах, і навіть в авіап перевезеннях.

Туризм екологічний передбачає гармонійне єднання людини, засобів рекреації, природного середовища й рекреаційної інфраструктури. Це форма туризму, що передбачає відвідування природоохоронних територій (національних природних парків, заповідників, заповідних урочищ, пам'яток природи, дендрологічних, ботанічних, зоологічних садів, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва тощо) з метою ознайомлення з природою даного краю, методами й формами охорони природи, пропаганди цих методів і боротьби з негативним впливом діяльності людини природу.

Екотуризм – «будь-які види туризму й рекреації в природі, які не наносять збитку природним комплексам, сприяють охороні природи й поліпшенню добробуту місцевого населення» (за визначенням екотуризму, прийнятим суспільством екотуризму США, Міжнародною спілкою охорони природи, Всесвітнім фондом дикої природи).

Отже екотуризм – це тимчасове переміщення населення з місця постійного проживання в оздоровчих, естетичних або пізнавальних цілях, яке передбачає злиття людини з довкіллям, отримання задоволення від краси ландшафтів, спостереження за природою, ознайомлення з місцевими

звичаями, культурою та мінімізацію навантаження на довкілля. Іншими словами – це подорож з метою пізнання природних та культурних ландшафтів за для збереження ландшафтного різноманіття.

Головна мета екотуриста – естетична насолода природою в контексті здорової цікавості: пізнати даний куточок Землі, порівнюючи його з іншими, які вже бачив учора й може побачиш завтра.

Концептуальні положення екологічного туризму:

- мінімізація негативного впливу туристів на природне та соціально-культурне середовище;
- гармонійне поєднання людини, природного середовища та рекреаційної інфраструктури;
- науково-пізнавальне освоєння природного різноманіття територій, естетична насолода від перебування на природі;
- підвищення екологічної свідомості й розуміння як туристами, так і місцевим населенням необхідності охорони й захисту природних та культурних цінностей;
- дотримання звичаїв і традицій місцевого населення;
- гарантія довготривалого збереження природних та історико-культурних ресурсів.

Основні ознаки екологічного туризму:

- спрямованість до природи (природна спадщина у формі природних ландшафтів і їхніх компонентів - головне в екологічних подорожах);
- екологічна безпека (екологічні подорожі не повинні завдавати збитку природному середовищу);
- освітній компонент (туристи не тільки спостерігають природні феномени, але й здобувають сучасні наукові знання про них);
- культурний аспект (взаємозв'язок між природними особливостями районів подорожей і культурою їхнього населення);
- соціалізація (забезпечення привабливості екологічних подорожей

для місцевого населення, з урахуванням його економічних інтересів).

Основними функціями екологічного туризму є:

- релаксаційна (найбільш повноцінний й ефективний відпочинок на лоні природи, у постійному спілкуванні з нею);
- оздоровча (постійне активне спілкування із природою є традиційною й найбільш ефективною формою профілактики захворювань, посилення захисних функцій організму людини);
- освітня (спілкування з природою під керівництвом кваліфікованого гідів це один з ефективних способів отримання життєво важливих екологічних знань);
- виховна (прищеплення екологічної культури як органічної і незамінної частини загальної культури сучасної людини).

Розрізняють два типи екотуризму:

- 1) екотуризм у кордонах особливо охороняваних природних територій (акваторій);
- 2) екотуризм поза кордонами особливо охороняваних природних територій й акваторій (широкий спектр видів екологічно орієнтованого туризму, починаючи від агротуризму й аж до круїзу на комфортабельному лайнері).

Виділяють такі форми екотуризму: активний екотуризм (піший, велосипедний, водний, кінний, збиральництво, рибальство, мисливство), фауністичні та флористичні поїздки (орнітологічні поїздки, фотополювання, тематичні поїздки), культурологічні й етнографічні поїздки [37].

Екотуризм має низку функцій, серед яких найважливіші такі:

- оздоровча;
- пізнавальна;
- економічна;
- виховна;
- природоохоронна.

Перша функція є очевидною, оскільки екотури потребують певної фізичної активності учасників і звичайно відбуваються в екологічно чистій місцевості на свіжому повітрі. Однак справа тут не лише у фізичному оздоровленні, а й у психічному. Відвідання природи дає змогу відпочити від звичних справ та емоційного напруження.

Пізнавальна функція екотуризму полягає не лише в отриманні нових знань, а інколи навіть у зміні поглядів. Простір для нового тут дуже великий, адже природа надзвичайно складна і до того ж перебуває у стані постійних змін.

Економічна функція (ширше – соціально-економічна) екотуризму полягає в отриманні прибутку, створенні нових робочих місць, добровільному перерозподілі коштів, розвитку економіки у цілому. Щодо останнього, то відомо, що чимало країн отримують значні кошти від туризму, і зокрема екотуризму. Тут важливі принаймні два аспекти. По-перше, високорозвинені країни звичайно є донорами екотуризму, а бідні – отримувачами коштів. Те саме стосується окремих регіонів країн: основні турпотоки спрямовані у менш розвинені регіони. Принаймні, у цих регіонах менш розвинуті первинні сектори економіки. Тим самим екотуризм є важелем регіональної політики – сприяє вирівнюванню економічного розвитку всередині країни.

По-друге, працевлаштування у сфері туризму, зокрема екотуризму, буває єдиною можливістю знайти роботу. Це стосується працевлаштування не лише в туристичних фірмах, а й в установах природно-заповідного фонду: заповідниках, національних природних парках та ін.

Доволі своєрідною є природоохоронна функція екотуризму. З одного боку, ця діяльність, як і будь-яка інша, чинить негативний вплив на природу, хоч і незначний. Людина, яка йде, залишає слід, а сто людей залишають стежку. З іншого боку, екотуризм відіграє й позитивну роль, зокрема через уже згадані виховну, економічну та інші функції. Так, у районах, які відвідують туристи, залишаються певні кошти. Їх отримання дає змогу

налагодити прибирання сміття. Однак це лише один з небагатьох аспектів. З появою туристів в якійсь місцевості з'являється можливість змінити господарську діяльність з екологічно небезпечної на таку, що на природу практично не впливає. Це стосується економіки в цілому, роботи не лише окремих підприємств, а й громадян. Туристичний попит здатен змінити господарську діяльність з домінування матеріального виробництва на сферу послуг, а саме туризм.

Важливим є те, що привабливість природи може бути джерелом прибутків. Наприклад, у певній місцевості кілька оленів або козуль можуть стати мисливським трофеєм місцевих жителів чи представників так званого мисливського туризму. Зиск від полювання на цих звірів короточасний. Разом з тим ті самі тварини можуть дати більший зиск, якщо привертатимуть увагу туристів протягом кількох років.

Не обходить увага до природи й туроператорів, які починають вбачати у ній джерело своїх прибутків. Інколи туроператор навіть швидше за місцеве населення починає розуміти цінність незайманої природи і пропагує бережливе ставлення до неї.

Отже, туризм, і зокрема екологічний, формує світогляд у напрямку доцільності збереження природи, від стану якої залежить добробут як країни, так і окремих її громадян. У свою чергу, це зумовлює реалізацію практичних заходів щодо захисту природи від негативного впливу. Додамо, що елементи екологічного виховання та освіти, отримані під час екотурів, спрацьовують за межами місць їх проведення, стають невід'ємною складовою поведінки людини [2].

Екологічний туризм – це перспективний напрямок внутрішнього і в'їзного туризму і в Україні, яка має значну базу для його розвитку.

До проблем розвитку екологічного туризму в Україні відносять: відсутність відповідної законодавчої бази, яка б регулювала відносини в цій сфері; відсутність необхідної інформації та низька розрекламованість; страх інвесторів вкладати гроші в цю нову для нас галузь.

До основних завдань розвитку екологічного туризму в Україні належать:

- законодавче і нормативно-правове оформлення екотуристської діяльності;
- впровадження економічного механізму надання платних туристських послуг, створення на засадах самозабезпечення, самофінансування та самоокупності госпрозрахункових рекреаційних структур України;
- фінансове та організаційне забезпечення рекреаційно-туристичною інфраструктурою відповідно до міжнародних стандартів (умови проживання туристів, транспортні засоби тощо);
- формування у відпочиваючих інтелектуально-гуманістичного світобачення та патріотичного ставлення до природної і культурної спадщини країни;
- розробка й облаштування науково-пізнавальних туристських маршрутів та еколого-освітніх екскурсійних стежок відповідно до параметрів внутрішнього й зовнішнього пейзажного різноманіття природних ландшафтів;
- обґрунтування і механізм визначення допустимих величин рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси природно-заповідних територій, які використовуються з метою відпочинку, туризму і лікування;
- інвентаризація та кількісно-якісна оцінка наявних на природно-заповідних територіях рекреаційних природних (бальнеологічні, кліматичні, лісові, пейзажні) та історико-культурних (музеї, пам'ятки архітектури, фортифікаційні споруди) ресурсів [37].

Отже, екологічний туризм – це подорож з метою вивчення та збереження природного та культурного довкілля.

У наступному підрозділі нами буде досліджено нормативно-правову базу екологізації туризму в Україні.

1.2 Нормативно-правова база екологізації туризму в Україні

На шляху проведення комплексної екологізації туризму важливе місце посідає саме наявність дієвої нормативно-правової бази, до якої можна віднести правове регулювання як туристичною діяльністю в цілому, так і еколого-орієнтованими видами туризму.

Основу та правову базу в сфері туристичної діяльності країни закладено Законом України «Про туризм», який є центральним законодавчим актом, що визначає загальні правові, організаційні, виховні та соціально-економічні засади реалізації державної політики в галузі туризму, всебічно регламентує туристичну діяльність в Україні, створює умови для стимулювання ділової активності суб'єктів туристичного підприємництва, забезпечує оптимальний рівень державного регулювання процесу розвитку вітчизняного туризму [47]. Закон України «Про туризм» став правовим підґрунтям для розробки цілого комплексу галузевих нормативно-правових документів, що регламентують конкретні аспекти туристичної діяльності.

Що стосується правового регулювання еколого-орієнтованих видів туризму, то на сьогоднішній день відсутні цільові нормативно-правові акти, які б могли повністю регулювати ряд відносин, що складаються в процесі реалізації туристичних послуг. Також відсутні плани та програми щодо комплексного розвитку екотуристичних зон та регіонів нашої держави.

Реалії розвитку сільського туризму на території України такі, що тисячі жителів сіл України, які надають послуги в сфері сільського туризму, офіційно не легалізовані, досі не визначено їх статус (підсобне господарство чи підприємництво), не впорядковані стосунки з податковими службами, не визначені санітарні та гігієнічні обов'язки, а також умови співпраці з потенційними клієнтами. Це, в свою чергу, ускладнює процес його організації на шляху екологізації усієї туристичної галузі.

Регулювання розвитку туристичної діяльності на державному рівні та проведення екологізації туризму необхідне з метою:

- збільшення валового національного доходу від туристичної діяльності;
- захисту споживачів туристичних послуг та НПС;
- організації туристичної діяльності у цивілізованих та нормативно врегульованих рамках;
- збереження і охорони ПТР.

Нормативно-правова неврегульованість значною мірою стримує вихід сільського та еколого-орієнтованого туризму як на внутрішній, так і на міжнародний туристичний ринок, не дає змоги розвивати його у сільськогосподарських районах із значними показниками незайнятого населення.

Вже багато років на розгляді Верховної Ради України перебуває проект Закону України «Про сільський зелений туризм» [45], а існуючі на сьогоднішній день законодавчі акти в області туризму та сільськогосподарської діяльності, на жаль, не здатні врегульовувати особливості функціонування та організації сільського туризму, а також відносини, що виникають між суб'єктами господарювання, туристами та державою.

Прийняття та введення в дію Закону України «Про сільський зелений туризм» є вкрай необхідним, адже він буде чітко визначати загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі сільського туризму та спрямовуватиметься на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей. Він встановлюватиме засади раціонального використання туристичних ресурсів, регулюватиме відносини, пов'язані з організацією і здійсненням сільського туризму на території України, та стане дієвим фактором реалізації системи екологізації.

Отже, ряд проблем, які існують і виникають в сфері туристичної

діяльності та в процесі її екологізації, пов'язані саме з відсутністю та недосконалістю нормативно-правового регулювання.

Вже сьогодні існуючі нормативно-правові акти не спроможні охопити та врегулювати ті кола відносин, які складаються між суб'єктами туристичної діяльності у зв'язку з появою нових видів туризму та розширенням меж їх організації [31].

Найважливішими нормативно-правовими актами, що стосуються екотуризму, можна вважати закони України: «Про туризм» [47], «Про природно-заповідний фонд України» [44], «Про підприємництво» [43], «Про державну реєстрацію юридичних і фізичних осіб-підприємців» [39]. Крім того, мають бути згадані Податковий кодекс України [38] та Господарський кодекс України [9].

Порівняно з первісним виглядом, усі ці документи зазнали істотних змін, що потрібно враховувати у практичній діяльності.

Більше того, ці зміни відбуваються постійно і відбуватимуться у майбутньому. За цих умов керівникам туристичних фірм доводиться витрачати чимало часу на відстеження змін, а інколи звертатися до фахівців нормативно-правової сфери.

Закон «Про туризм» було ухвалено в 1995 р. У першому розділі, що має назву «Загальні положення», дано визначення основних понять, які використовуються в туризмі. Зокрема, у ст. 4 «Організаційні форми та види туризму», вказано, що залежно від цілей, об'єктів, які використовують або відвідують, виділяють кілька видів туризму: культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, спортивний; релігійний; екологічний (зелений). Як видно, екологічний туризм згаданий у законі і тому він має повне право на існування. Крім того, згадано сільський, підводний, гірський, пригодницький та інші види туризму. У цьому розділі дано тлумачення того, хто є основними суб'єктами підприємницької діяльності: туроператори і турагенти.

У другому розділі («Державна політика та державне регулювання в

галузі туризму») сказано, що держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів економіки, культури і створює належні умови для туристичної діяльності. Причому одним з найголовніших видів туризму є екологічний.

Третій розділ («Безпека туризму») висвітлює основні положення, які стосуються названої сфери: медичної та фінансової допомоги, страхування та ін.

У четвертому розділі закону («Організація туристичної діяльності») наголошено, що для забезпечення інтересів громадян у сфері надання їм туристичних послуг туроператори повинні мати ліцензію. У первісному варіанті закону вона була потрібна і для турагентів, однак цю вимогу в 2010 р. було скасовано. Разом з тим для турагентів усе ж залишили певні вимоги: наявність приміщення певної площі, відповідна освіта керівника та персоналу. Останнє може бути замінено стажем роботи в туристичній сфері тривалістю 3 роки.

За два десятиліття, які минули після прийняття закону «Про туризм», розвиток туризму став таким, що відповідний закон, навіть із правками, часто не відповідає сьогоденню. Так, означення «зелений», яке використано як додаток до поняття екологічного туризму, нині частіше використовують до так званого сільського зеленого туризму. Висловимо думку, що означення «зелений» взагалі зайве, адже передбачає існування ще кількох «кольорових» видів туризму.

Закон «Про природно-заповідний фонд України» [44] важливий тому, що стосується об'єктів, які часто привертають увагу екотуристів. Згідно із цим законом, до складу ПЗФ України входять природні території та об'єкти і штучно створені об'єкти, що мають найбільшу природну цінність. До перших належать природні та біосферні заповідники, національні природні та регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища. Штучно створені об'єкти – це ботанічні сади, дендрологічні та зоологічні парки, а також парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Відповідно до згаданого закону, на землях природоохоронного та історико-культурного призначення заборонено будь-яку діяльність, що негативно впливає або може негативно впливати на стан природних комплексів та об'єктів чи перешкоджає їх використанню за цільовим призначенням.

Загалом, виконати сформульовану вимогу дуже важко, адже багато об'єктів стають об'єктами ПЗФ, коли в їх межах живуть люди, які звикли тут господарювати. Зрозуміло, що навіть збирання ягід і грибів можна розглядати як негативний вплив.

Згідно із законом, природні та біосферні заповідники, національні природні та регіональні ландшафтні парки є юридичними особами, тобто мають адміністрацію. Те саме стосується дендрологічних парків і зоологічних парків загальнодержавного значення.

Заказники поділяють на ландшафтні, лісові, ботанічні, загально-зоологічні, іхтіологічні, гідрологічні тощо. Подібним є поділ пам'яток природи.

Об'єкти ПЗФ використовують лише з такою метою:

- природоохоронною;
- науково-дослідною;
- оздоровчою і рекреаційною;
- освітньо-виховною;
- для потреб моніторингу.

Відповідно до закону, перелічене не стосується всіх об'єктів ПЗФ. Так, оздоровча і рекреаційна функції не передбачені у природних заповідниках. Водночас ця функція є однією з головних у національних природних парках і регіональних ландшафтних парках. Насправді всі без винятку об'єкти ПЗФ можуть відвідувати туристи. Щоправда, для відвідання природних заповідників і заповідних зон біосферних заповідників потрібен дозвіл.

Закон «Про підприємництво» [43] містить низку положень, з яких найбільшої уваги потребують кілька статей. Так, стаття 8 регламентує те, як

реєструють підприємства. Це здійснюють виконавчі комітети міст або районів, іншими словами, міські або районні держадміністрації.

Найпростішою є реєстрація фізичної особи-підприємця (інша назва – суб'єкт підприємницької діяльності). Ця форма зручна тим, що в ній спрощено ведення бухгалтерії, зокрема, є право сплати єдиного податку. Для реєстрації підприємства в місцевий орган влади необхідно подати реєстраційну картку встановленого зразка, копію ідентифікаційного номера (коду), квитанцію про сплату реєстраційного збору та пред'явити паспорт. Результатом реєстрації є отримання свідоцтва про державну реєстрацію підприємця. У цьому свідоцтві записано види дозволеної діяльності.

Після цього необхідно відвідати ще дві установи: Податкову інспекцію та Управління Пенсійного фонду України. Після реєстрації підприємця як платника податків орган податкової служби оформляє довідку про взяття на облік платника податків за формою № 4-ОПП.

Згідно із законом, фізична особа-підприємець не має права створювати турпродукт. Разом з тим тут існують певні нюанси, які фактично таку можливість надають. Це, зокрема, можна здійснити уклавши договір між туристами і турагентом на послуги інструктора, на оренду майна (намет, човен) тощо.

Закон «Про державну реєстрацію юридичних і фізичних осіб-підприємців» [39] містить положення про правочинне функціонування будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності лише після державної реєстрації на підставі певних документів, які проходять перевірку. Реєстрацію здійснюють за місцезнаходженням юридичної особи або місцем проживання фізичної особи-підприємця. Відомості про юридичну особу чи фізичну особу-підприємця вносять в Єдиний державний реєстр.

Потребує уваги закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Згідно з цим законом, будь-який суб'єкт підприємницької діяльності (наприклад туристична фірма) є платником єдиного внеску, який призначений для соціального страхування,

зокрема в разі тимчасової непрацездатності та для пенсійного забезпечення. Єдиний внесок нараховується на заробітну плату і сплачується підприємством.

Відповідно до Податкового кодексу України [38], суб'єкти підприємницької діяльності мають сплачувати податки залежно від виду діяльності. Для малих підприємств (фізична особа-підприємець) передбачено спрощене оподаткування через сплату єдиного податку, який буває трьох груп. Перші дві передбачають найменші платежі, але мають обмеження щодо річного доходу.

Сплата кількох податків, які є досить великими, визначає те, що багато підприємців прагнуть приховати свої прибутки, а інші навіть відмовляються від підприємницької діяльності. Поширеною є практика обслуговування туристів, так би мовити, у вільний час. Протягом робочого часу працівники туристичних фірм чи екскурсійних бюро сумлінно виконують свою роботу, а потім пропонують туристам ще якусь послугу, наприклад похід у вільний для них час.

Доволі часто малі підприємства виконують свої бухгалтерські зобов'язання, користуючись послугами найманих бухгалтерів, які, буває, працюють на кількох підприємствах [2].

Отже в Україні створені оптимальні, раціональні та вигідні для розвитку туристичного бізнесу нормативно-правові акти, постанови та закони, які потребують тільки виконання і розуміння що у сукупності вони повинні створювати умови, сприятливі для подальшого розвитку туризму в Україні.

У наступному підрозділі нами буду досліджено теоретичні аспекти безпеки в екотуризмі.

1.3 Безпека в екотуризмі

Питання безпеки важливе в усіх видах туризму, проте в екотуризмі воно відіграє особливо велику роль. Це пояснюється тим, що екотури звичайно проводять у місцях з відносно незайманою природою. До того ж у разі необхідної допомоги вона зазвичай досить віддалена у просторі та в часі. Останнє свідчить про те, що туристу значною мірою доводиться покладатися на себе: на власні сили та навички.

Щоб мінімізувати негативні наслідки будь-яких несподіванок під час подорожей, життя і здоров'я людей прийнято страхувати. Проте страхування дає можливість отримати певні кошти, але не дає змоги повернути здоров'я і навіть життя, які можна втратити. Таким чином, в усіх екотурах, незалежно від того застрахований учасник чи ні, доцільно дбати про безпеку. Відповідно про неї потрібно дещо знати [2].

Безпека в туризмі – це особиста безпека туристів, збереження їхнього майна, не завдання шкоди навколишньому природному середовищу під час проведення подорожей.

Туристичні походи й подорожі безпосередньо пов'язані з небезпекою виникнення таких екстремальних ситуацій як: змінюваність метеорологічних умов, можливість стихійного лиха, травмування, інші захворювання, виведення з ладу спорядження й багато інших обставин можуть значною мірою ускладнити ситуацію під час подорожі, експедиції.

Екстремальна ситуація – будь-яка подія, що спричиняє різку зміну нормальних умов життєдіяльності людини. Серед екстремальних ситуацій виділяють позаштатні ситуації, аварії та нещасні випадки.

Позаштатна ситуація – будь-яка пригода, що містить загрозу для здоров'я людей, призводить до виникнення аварії, значно ускладнює виконання програми походу. Іноді використовують аналогічний за змістом термін «надзвичайна пригода».

Аварійна ситуація, аварія – вихід з ладу будь-якого механізму,

пристрою, спорядження в ході його використання, під час пересування на маршруті.

Нещасний випадок – пригода, що завдала шкоди здоров'ю людини й трапилася з незалежних від неї причин.

Катастрофа – подія природного або техногенного походження, що призвела до загибелі людей і завдала збитків в особливо великих масштабах [53].

Для аварійних умов та екстремальних ситуацій характерні п'ять категорій захворювань та ушкоджень:

I – травмування (різноманітні поранення, переломи, вивихи, опіки та ін.).

II – захворювання, характерні для географічної зони, у якій сталася аварія.

III – отруєння неякісними або зіпсованими продуктами, отруйними рослинами, грибами, рибою чи морськими продуктами, наслідки укусів отруйних змій, павуків, комах; отруєння чадними газами (унаслідок горіння примусів, саморобних жирових ламп тощо в наметах й укриттях); паразитарні та інфекційні захворювання, викликані контактом із хворими тваринами, носіями чи збудниками цих хвороб.

IV – раптові гострі захворювання, а також загострення хронічних хвороб.

V – різноманітні нервово-психічні розлади, гострі психічні захворювання.

Найбільшу небезпеку для життя людини становлять спека й спрага в пустелях, напівпустелях і в степах. Початковим симптомом обезводнення є відчуття спраги, що виникає при втраті організмом 2 % вологи; коли цей показник сягає 10 %, виникають порушення зору та слуху, порушення мови. Слизові оболонки висихають, твердіють, на них з'являються тріщини. Шкіра втрачає еластичність, стає в'ялою. Порушується координація рухів, настає непритомність, марення. При температурі вище 30°C 15-відсоткове

обезводнення може стати причиною загибелі.

Необхідні дії при втраті води:

- спорудити тіньове укриття;
- ужити енергійних заходів для пошуку води, орієнтуючись за місцевими ознаками наявності води (рослинні індикатори та ін.). Якщо пошуки виявилися безрезультатними, невелику кількість води можна здобути за допомогою конденсатора з поліетиленової плівки;

- використання сонцезахисного тенту з легкої тканини світлого кольору знижує втрату вологи більше ніж удвічі;

- при відчутті спраги слід якомога довше утримуватися від уживання води;

- пити воду треба невеликими ковтками, ретельно ополіскуючи рот і горло. Під час пересування можна, набравши в рот води, довго її не ковтати – це допомагає подолати спрагу. Найкращим засобом угамування спраги є неміцний (одна чайна ложка на 1 л води) і несолодкий зелений чай.

Часто екстремальні ситуації виникають у зв'язку з частковою або повною втратою продуктів. При втраті продуктів необхідно:

- реально оцінити відстань, швидкість пересування, енерговитрати й інші можливі труднощі;

- перейти на режим повного або часткового голодування. Розрізняють чотири типи голодування: абсолютне (відсутність їжі та води), повне (є вода, але немає їжі), неповне – їжа в обмеженій кількості, часткове – коли бракує в їжі якихось елементів. При повному голодуванні людина гине через кілька діб, при неповному в сприятливих кліматичних умовах може прожити 60-65 діб;

- у їжу можна вживати водяних жуків, гладкошкіру гусінь (без волосяного й хітинового покриву), дощових черв'яків, личинок мурашок та інших комах;

- якщо точно відомий напрямок руху, краще йти голодним маршем,

щоб, не витрачаючи сил на збирання плодів і полювання, якомога швидше дістатися до найближчого населеного пункту.

Втрата спорядження. Холод. Укриття. Найпоширеніші випадки в подорожах (екстремальні) – це втрата спорядження. Тривалість виживання в умовах холоду залежить від температури повітря, сили вітру, вологості, стану одягу й взуття на момент аварії, запасів палива, якості бівуачного спорядження, надійності укриття, кількості продуктів, морального й фізичного стану учасників походу. Необхідно пам'ятати: в усіх випадках, пов'язаних з втратою орієнтування, погіршенням погоди, втратою спорядження, травмуванням учасника групи тощо, першочерговим заходом для досягнення безпеки є спорядження укриття [53].

Вирушаючи в подорож, доцільно детально вивчити маршрут. Плануючи подорож, дуже важливо з'ясувати очікувану погоду. Звичайно погоду прогнозують на 5 діб наперед, що для екотурів у цілому достатньо. У разі несприятливого прогнозу подорож або відмінюють, або переносять. Доцільно цікавитися прогнозом погоди і під час подорожі використовуючи мобільний зв'язок та радіозв'язок.

Напередодні подорожі важливо скласти список необхідних речей, до яких обов'язково входить хоч маленька аптечка. До її складу мають бути включені перексид водню, йод, бінт, лейкопластир, а також ліки, якими звичайно користується турист. Аптечку розміщують так, щоб її можна було швидко знайти і скористатися.

До найважливіших речей у подорожах належать сірники (разом із сухим пальним – у поліетиленовому пакеті), ніж, голка з нитками. Вони важать мало, а користь від них може бути значною. Взуття не повинно бути абсолютно новим. Бажано взяти додаткову пару, принаймні тому, що взуття може намокнути. Одяг має бути зручним і теплим. Майже в усіх походах можливий дощ, отже, потрібна поліетиленова накидка (плащ) чи куртка з капюшоном.

У будь-якій подорожі, навіть короткій, не можна залишатися зовсім

без документів. Їх перелік визначається умовами, зокрема подорожжю у власній країні чи за кордоном. Бажано, аби документів було щонайменше два. Хоча б один із документів має бути постійно із собою. Документи для кращого збереження доцільно покласти у поліетиленовий пакет. Це особливо важливо у подорожах на воді та у дощових умовах. Корисно, насамперед у подорожах за кордоном, мати в мобільному телефоні фотознімки власних документів, зокрема закордонного паспорта.

Гроші беруть із певним надлишком і кладуть щонайменше у 2 місця. Їжа має бути калорійною і такою, що швидко готується, наприклад, вівсяні пластівці.

Дуже ризиковано вирушати наодинці. У будь-якому разі хтось має бути проінформованим про наміри подорожі – принаймні одна близька людина [2].

Під час самої подорожі не варто без потреби ризикувати. «Зрізання» маршруту збільшує ймовірність небезпеки. Передусім це загрожує падінням, втратою орієнтира, пошкодженням шкіри та одягу гілками дерев і кущів.

Якщо починається дощ, його бажано перечекати. Це дає змогу не лише залишитися сухим, а й уникнути падіння і травмування.

До ночівлі потрібно готуватися принаймні за годину до настання темряви. Головні вимоги до відповідного місця: безпека, наявність води і дров.

Розглянемо детальніше небезпеки, які можуть трапитися під час подорожі. Загалом їх безліч, але в екотуризмі до них насамперед належать небезпеки природного походження. Їх прийнято поділяти на літосферні, атмосферні, гідросферні та біосферні – відповідно до того, які сфери існують на Землі. До речі, якщо йдеться про небезпеки загалом, то крім природних виділяють ще техногенні, соціально-політичні та комбіновані.

Літосферні небезпеки пов'язані з проявами сил надр, а також з рельєфом. Це землетруси, зсуви, обвали, осипи, каменепади. Отже, чимало небезпек пов'язано з горами та сходженнями на них. У горах, зокрема,

можливий каменепад. Причиною падіння каменю може бути і сам турист. Якщо каміння почало падати, потрібно щонайменше простежити його рух, а в разі небезпеки для когось попередити про загрозу криком – «камінь». Члени групи, що піднімається, не повинні сильно віддалятися один від одного, оскільки падаючий камінь з відстанню набуває більшої швидкості.

Досить небезпечними є й осипи – скупчення каміння, яке має малу стійкість. Коли людина потрапляє на осип, каміння може прийти в рух, і це загрожує травмою. Небезпеку перебування на осипі можна оцінити за кольором каміння. Світле є небезпечнішим – свідчить про наявність свіжих відламів і подряпин.

Слід мати на увазі, що сходження в гори супроводжується великими втратами енергії. До того ж у горах діють щонайменше три чинники, які призводять до переохолодження:

- зі збільшенням висоти на 1 км температура в середньому знижується на 6 °C;
- підвищується вологість повітря;
- зростає швидкість вітру.

Крім того, у горах порівняно з рівниною кількість опадів істотно більша. Під час дощу ймовірність травм, зокрема забиттів і вивихів, істотно зростає. За таких умов (насамперед улітку) доречніше взяти накидку (плащ) з поліетиленової плівки, який і краще захищає, і менше важить.

Отже, плануючи сходження в гори, слід подумати про одяг з урахуванням помітного зниження температури повітря і збільшення швидкості вітру.

Для того, аби зменшити негативні наслідки для туристів, у горах налагоджено роботу аварійно-рятувальної служби, в якій створено пошуково-рятувальні групи. За кожною групою закріплена якась ділянка гір.

Окремої уваги потребують атмосферні небезпеки. Практично в усіх турах, які здійснюють на природі, важливу роль відіграють погодні умови, а отже, і їх передбачення. Щоденна ймовірність опадів в Україні становить 25-

50 %. Це означає, що протягом подорожі тривалістю в 4 доби і більше майже гарантовано буде дощ [2].

Особливу увагу слід приділяти небезпечним атмосферним явищам: грозі, пиловій бурі, хуртовині, високій та дуже низькій температурі. Під час злив, які супроводжуються блискавками, необхідно уникати перебування на відкритих місцях. Знаходячись у лісі, не слід стояти під найвищими деревами. Особливо небезпечним є перебуванням під дубами і тополями. При низькій температурі можливе обмороження. Для його уникнення потрібен не лише теплий одяг, а й деякі допоміжні заходи: розтирання відкритих частин тіла, рухливість. При високій температурі загрозою є тепловий удар. Для його уникнення потрібно найбільшу увагу приділити захисту голови. Обов'язковим є головний убір, а за його відсутності – будь-який інший захист, навіть носова хустинка. Слід подбати і про воду (бажано холодну), якою доцільно зволожувати голову. Знаючи, що подорож відбуватиметься у спеку, можна заздалегідь покласти у морозильник пляшку води і, виходячи з дому, взяти її із собою. Слід пам'ятати, що в спекотну погоду потреба у воді зростає, а в їжі зменшується.

Чимало небезпек пов'язано і з водою. До небезпечних явищ, пов'язаних з водою, належать повені, затори, селі, снігові лавини. Окремо потрібно сказати і про перебування на воді, під водою та на кризі.

Повінню називають значні (інколи до 10 м) підйоми рівня води і затоплення великої території. Формування повені триває від кількох діб до місяця. Лише у гірських районах вона може сформуватися протягом доби. Якщо рівень води істотно підвищився і цей процес продовжується, потрібно передбачити можливість затоплення житла і можливість евакуації. Залишаючи житло, слід взяти цінні речі, теплий одяг, продукти харчування. За будь-яких обставин необхідно уникати низинних ділянок, особливо віддалених від людей.

Сель – бурхливий потік, що складається з води і великої кількості гірської породи. Утворюється у гірських. Про наближення селю свідчить

гуркіт.

Снігові лавини поширені у горах у холодний період року. Спостерігаються тоді, коли стає значною товщина снігу або під час відлиг. У разі виникнення лавини потрібно відійти убік або сховатися за навислою скелею.

В екологічному туризмі практикують перехід річки вброд. Рухатися потрібно дивлячись проти течії. Тіло при цьому також має бути трохи нахилено назустріч течії. У взутті пересуватися безпечніше, ніж без нього. Тож, якщо ситуація критична, варто йти взутим. Хоча вода і являє певну небезпеку, загубившись, можна йти уздовж річки, яка обов'язково виведе до людей.

Можливим є перебування туристів у човні, катамарані. Основні вимоги: не перевантажувати, не розхитувати. Бажано мати на собі рятувальні жилети, насамперед на дітях. Можливими є випадки швидкого виникнення сильного вітру, які здатні перевернути човен. У разі такої загрози потрібно швидко грести до берега.

З екотуризмом певною мірою пов'язаний і дайвінг – перебування під водою з використанням аквалангу. Підводний світ захоплює усе більше людей, але водночас і забирає чимало життів.

Головні правила:

- не виконувати занурень на самоті;
- мати поряд досвідченого напарника;
- перші спроби виконувати на невеликій глибині і з використанням рятувальної мотузки;

- не занурюватися у складних місцях і за умов розбурханого моря.

У разі пересування по кризі слід дотримуватися таких порад:

- надавати перевагу місцям, де є свіжі сліди інших людей;
- уникати місць, вкритих снігом;
- уникати місць, де є швидка течія (у затоках товщина криги більша,

ніж на стрижні).

Обережність має бути від самого берега, де легко підсковзнутися. Ідучи по льоду, бажано не відривати ніг від нього. Якщо лід почав тріщати чи на ньому з'явилася вода, слід повертатися. За будь-яких обставин небезпечним є біг. Рухаючись по льоду, не слід тримати руки в кишені. Бажано мати палку в руці. Не можна перевіряти міцність льоду ударом ноги, це краще робити палкою. Рюкзак слід повісити на одне плече, а коли ситуація стає небезпечною, краще тягти його за собою на мотузці.

Досвідчені рибалки знають, що вибратися з ополонки допомагають металеві стрижні (цвяхи, викрутки), які тримають про всяк випадок у кожній руці – встромивши їх у кригу, можна вибратися з ополонки [2].

В екотуризмі існує реальна загроза від живих організмів: як від найпростіших, так і великих ссавців. Усе це об'єднано поняттям «біосферні небезпеки». Так, мікроорганізми є збудниками низки небезпечних хвороб: малярії, холери, сибірської виразки, ботулізму, сказу. Успіхи медицини сприяли тому, що деякі з цих хвороб практично подолано. Разом з тим інші набувають нових форм і завдають людству суттєвих втрат.

Небезпечними для людини є й тварини. Вони можуть укусити чи скалічити, і до того ж є збудниками багатьох хвороб. Зокрема, це стосується уже згаданого сказу, на який хворіють не лише собаки (що добре відомо), а й лисиці. Коли в організм людини потраплять мікроорганізми хворих тварин (а вони практично всі хворі), фізичний стан значно погіршується. Отже, слід уникати диких тварин. Більше того, не можна вживати в їжу продукти, що ними пошкоджені, навіть звичайними мишами. В останньому випадку існує загроза захворіти на туляремію. Ця хвороба супроводжується сильною температурою. Лікують її антибіотиками, зокрема стрептоміцином. До речі, антибіотиками є органічні речовини, які утворюють мікроорганізми для свого захисту від інших мікроорганізмів.

Щоб убезпечити себе, продукти харчування кладуть у жорстку тару. На ніч продукти ховають у намет, аби їх не пошкодили тварини. Слід мати на

увазі, що хижі тварини мають чутливі органи нюху, і цим у разі небезпеки можна скористатися, розкидавши сильно пахучі речовини, зокрема, червоний перець.

Реальною небезпекою для людини є собака. Щоб зменшити ризик укусу, слід увесь час бути повернутим обличчям до нього.

Певну небезпеку здоров'ю і життю становлять отруйні змії. У разі укусу бажано видалити частину отрути. Крім того, доцільно вживати багато рідини, яка зменшує концентрацію отрути і водночас посилює її виділення з організму. Ще одна порада полягає у мінімізації руху ураженої частини тіла. За будь-яких обставин необхідно звернутися до лікаря.

Певну небезпеку становлять і пожежі у природному середовищі, зокрема, лісу та очерету. Щоб зменшити ризик, бажано триматися ближче до води. У крайньому разі можна використати метод зустрічного вогню.

В екотуризмі важливим є вміння орієнтуватися на місцевості. Нині доступним і водночас точним способом цього є мобільний телефон, в якому вмикають режим GPS. Завантаживши опцію «карти», на екрані телефона можна побачити місце свого розташування. Фотографування з увімкненим режимом GPS дає змогу встановити свої координати з точністю до десятої частки секунди, або кількох метрів. Знаючи їх, можна телефоном повідомити про своє місцезнаходження і за потреби просити про допомогу.

Відомим, але дещо менш точним є спосіб орієнтування за компасом. Велику точність має спосіб орієнтування за Полярною зіркою, яку шукають, спочатку знайшовши сузір'я Великої Ведмедиці (Великого Возу). Удень досить точним є спосіб орієнтування за Сонцем. У цьому разі потрібно враховувати те, що Сонце досягає своєї найбільшої висоти, коли знаходиться на півдні. У теплу пору року, а точніше протягом дії «літнього часу» це відбувається близько 13-00, у холодну пору року – близько 12-00. До зазначеного часу Сонце перебуває на схід від півдня, за цим – на захід.

Інші способи орієнтування – за місцевими предметами та їх особливостями: мурашниками, мохом. Варто знати, що соняшник не

обертається за Сонцем, як вважає більшість людей, а повернутий на схід [2].

Підсумовуючи, доцільно звернути ще увагу на психологічний аспект подолання екстремальних ситуацій і катастроф.

Люди, які хоча б одного разу побували в екстремальній ситуації, переконалися в тому, що реакція на неї може бути непередбачуваною й найнесподіванішою. Майже завжди в цьому випадку виникає почуття страху, найсильніший прояв якого – паніка. Форми панічного стану можуть бути різними. Розглянемо деякі з них.

Ступор і когнітивний дисонанс. Це форма, при якій людина залишається в стані розгубленості й не може будь-що робити, якось реагувати на ситуацію, не може ступити навіть кроку.

Активна паніка проявляється в інстинктивних діях, спрямованих на самозахист: швидко втекти, стрибнути вбік, закричати та ін. Часто ці дії бувають невинуватими й лише шкодять людині. Активна паніка може проявлятися й у формі агресії.

Тиха паніка проявляється в повному усвідомленні краху, безвиході, почутті безвиході. Людина втрачає волю й цілком вимикається з ситуації. Саме такий стан найчастіше тягне за собою летальний результат.

Панічний стан може проявлятися й у зміні всіх цих видів паніки. Особлива небезпека паніки полягає в тому, що вона дуже швидко передається іншим людям і може заразити весь колектив, тобто в її соціальному характері.

Основні правила й рекомендації щодо поведінки учасників екологічного туру, які потрапили в екстремальну ситуацію:

- зберігати спокій, тобто холодний розум й обов'язково мобілізувати власний досвід і знання;
- заспокоїти товаришів – оцінити їхні психологічні та фізичні здібності, підбадьорити, зняти напругу, допомогти;
- оперативно оцінити ситуацію, для чого необхідно ідентифікувати небезпеку, проаналізувати можливість повторення цієї ж ситуації, швидко

поставити діагноз потерпілому й надати йому допомогу.

- об'єктивно оцінити ступінь небезпеки й відповідно до ситуації використовувати заходи для досягнення локальної безпеки (знайти укриття, пристати до берега та ін.);
- зібратися в групу для обговорення прийняття рішень, реалізації якихось дій;
- розробити заходи, спрямовані на ліквідацію екстремальної ситуації;
- усіляко сприяти врегулюванню конфліктів і непорозумінь серед учасників групи [53].

Отже, виконання зазначених вимог і правил дозволить гарантувати особисту безпеку туристів та їхнього майна під час туристської подорожі, що мінімізує вплив ризиків для життя, здоров'я, майна туристів і оточуючого природного середовища в екологічному туризмі.

У наступному розділі нами буде досліджено стан та перспективи післявоєнного розвитку екологічного (зеленого) туризму у Вінницькій області.

РОЗДІЛ 2. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1 Природно-ресурсна база розвитку екологічного (зеленого) туризму в регіоні

Основою розвитку туризму в регіоні є його природно-ресурсний потенціал, який є первинним стосовно інших елементів туристичного потенціалу, як от історико-культурної спадщини, яка формується на основі тих же природних умов і ресурсів, але в ретроспективі.

Варто зауважити, що на фоні інших регіонів України, за винятком гірських і приморських, Вінницька область є надзвичайно привабливою за географічними особливостями та положенням. Через середину області протікає р. Південний Буг, а також налічується 3600 водних об'єктів загальною площею 100 тис. га. Область багата на мінеральні джерела з вмістом радону (Хмільник), лікувальними пелоїдами тощо.

Цікавими природними об'єктами в межах області є Дністровський каньйон, утворений тектонічними рухами та водними потоками. Найбільша його частина (150–180 м) розміщена в районі Могилева-Подільського. У каньйоноподібних долинах протікають також ліві притоки Дністра Лядова, Коропець, Жван, Немія. Річка Дністер належить до найбільш атрактивних природних об'єктів, що дає змогу розширювати водні та пішохідні туристичні маршрути [61].

За характером рельєфу Вінницька область належить до двох фізико-географічних областей – Придніпровської і Подільської височин. Переважає рівнинна територія, густо розчленована річковими долинами Південного Бугу та лівих приток Дністра. Загалом поверхня знижується з північного заходу на південний схід. У південно-західній частині області висоти сягають

362 м, у північно-східній абсолютна висота не перевищує 322 м [15].

Область займає майже 4,5 % території України. На південному заході Вінниччини, по річці Дністер, на ділянці 191 кілометра проходить державний кордон з Республікою Молдова.

Вінницька область лежить у межах лісостепової зони. На території області поширені ліси з дуба (*Quercus robur* L. f. *fastigiata* (Lam) D. C.), граба (*Carpinus*), липи (*Tilia*), ясена (*Fraxinus excelsior* L.), клена (*Acer* L.), в'яза (*Ulmus* L). Ґрунти в основному опідзолені (близько 65 %). На північному сході області переважають чорноземи, в центральній частині – сірі, темно-сірі, світло-сірі, на південному сході й у Придністров'ї – глибокі чорноземи і опідзолені ґрунти. Понад 70 % території області розорано [4].

На території області розташований Іллінецький метеоритний ударний кратер.

Отже, загалом природні туристичні ресурси Вінницької області є достатньо багатими та різноманітними для організації на їх основі розвинених DESTINATION лікувально-оздоровчого, екологічного, пригодницького та пізнавального туризму. Водночас природні туристичні ресурси нерівномірно розподілені по території області, що зумовлює необхідність проведення ґрунтовної оцінки та оптимізації рекреаційно-туристичного використання туристичного потенціалу області.

Однак окремі компоненти природних туристичних ресурсів регіону потребують детальнішого аналізу.

Клімат області – помірно континентальний, середня температура січня: -5°C , середня температура липня: $+20^{\circ}\text{C}$; річна кількість опадів: 520–590 мм, з них 80 % випадають в теплий період.

За своїм географічним розташуванням територія області знаходиться у сфері впливу насичених вологою атлантичних повітряних мас, та периферійної частини сибірського (азійського) антициклону, для якого характерні сухі холодні континентальні повітряні маси. На клімат впливають також повітряні маси з Арктики та Середземномор'я.

У літню пору переважають вологі вітри західного та північно-західного румбів, найбільший їх вплив спостерігається на північний захід від лінії Могилів-Подільський – Гайсин. В холодну пору (жовтень – квітень) відчутний вплив (особливо на південний схід від цієї лінії) сибірського антициклону з вітрами південних та південно-східних румбів.

Найхолодніший місяць по всій області – січень, найтепліший – липень. Середні амплітуди коливань температури протягом року не перевищують 25 °С. Під впливом континентальних повітряних мас іноді спостерігається зниження температури в окремі дні до -32...-38 °С, влітку – підвищення до +37 °С, найвищі температури спостерігаються у липні–серпні.

Середньорічні суми осадів на території області складають 440–590 мм. Найбільша кількість опадів буває на північному заході території Вінниччини. Максимум опадів припадає на травень – липень (130–170 мм). Найменш вологими є зимові місяці (рис. 2.3), на холодну пору року припадає 25 % опадів: в грудні-лютому випадає 65-80 мм опадів [15].

Перехід від однієї пори року до іншої відбувається поступово. Стійкий перехід добової температури через 0° є початком весни та відбувається найчастіше у другій декаді березня. Характерними особливостями весни є інтенсивне підвищення денної температури, сходить стійкий сніговий покрив ти відтає ґрунт. Перехід середньодобової температури повітря через +5 °С відбувається у першій декаді квітні, а через +10 °С – в кінці третьої декади. Літо триває з другої половини травня до першої половини вересня, денні температури становлять у травні +18... +20 °С, у липні +21...+25 °С. В цей же час випадає найбільше опадів, переважно у вигляді злив. Кількість днів з опадами поступово зменшується з наближенням осені. Осінь починається з переходом середньодобової температури через +10°С в бік зниження. Настання осені (перша декада жовтня) супроводжується заморозками, загальним зниженням температури, зменшенням кількості опадів. Характерною особливістю осені на Вінниччині є повернення теплих сонячних днів. Осінь закінчується в кінці листопада, коли середньодобові

температури переходять через 0°C в бік мінусових температур. До початку зими середньодобові температури всюди нижче 0° , але вище -5°C , погода нестійка: морозні дні змінюються відлигами, не раз утворюється та сходить сніговий покрив. Відлиги характерні і впродовж зими, температура повітря інколи підвищується до $+10...+13^{\circ}\text{C}$ [15].

Взагалі клімат Вінниччини сприятливий для різних видів господарювання, пов'язаних із використанням природних ресурсів, зокрема і для рекреації та туризму.

Гідрографічна мережа Вінницької області належить до басейнів трьох великих річок – Південного Бугу (приблизно 62 % території), Дністра (28 %) та Дніпра (10 %). Вони мають переважно снігове й дощове живлення і належать до типу рівнинних. Загалом в області протікає 241 річка. Найбільшою річкою, що на значному протязі (317 км) протікає по території області й ділить її на дві майже рівні частини, є Південний Буг, який у межах області приймає 14 приток з лівого боку і стільки ж з правого. Найбільші притоки: Згар, Рів, Дохна, Соб, Снивода, Постолова, Десна. На південному заході, на межі з Чернівецькою областю і Молдовою, протікає друга за розмірами річка України – Дністер. Притоки: Мурафа, Немиця, Лядова. До басейну Дніпра належать річки крайнього північного сходу області. Вони тільки частково протікають по території області: Рось, Оріхова і Роставиця.

Річки області можна поділити за такими категоріями:

- великі річки – 2 (Південний Буг і Дністер);
- середні річки – 4 (Соб, Гірський Тікич, Мурафа, Рось);
- малі річки (довжиною понад 10 км) – 226;
- струмки (довжиною менше 10 км) – 3368 [4].

До внутрішніх вод області належать численні ставки та водосховища. Тут налічується близько 4850 ставків, загальна площа їх перевищує 24 тис. га. У області розташовано 52 водосховища. Найбільші водосховища – Ладизинське, Сандрацьке, Сутиське і Дмитренківське. Природних озер на території області немає. Болота на території Вінниччини розташовані по

долинах річок. Найбільше боліт у північній і середній частинах області. Найбільші площі боліт є вздовж Згару, Рову, Рівця, Собі, Соврані, Постолової, Десни.

Вінницька область багата нерудними корисними копалинами. Господарське значення мають родовища каолінів і будівельного каменя. Найбільші з них – Глуховецьке родовище каоліну, Турбівське родовище каоліну, Великогадомінецьке родовище каоліну. На території області виявлено близько 50 родовищ гранітів, гнейсів, піщаників, найбільші з них, – Витавське, Гніванське, Стрижавське, Жежелівське. Є також родовище фосфоритів (Жванське), крейди, гіпсу, глини, піску. Паливні ресурси області обмежені і представлені торфом і бурим вугіллям та мають місцеве значення. На території області відкриті джерела мінеральних вод – в Хмільнику (радонові води), с. Житники, поблизу м. Козятин і в с. Липовці. Таким чином, мінерально-сировинні ресурси Вінницької області створюють хорошу базу для швидкого розвитку її промисловості, а також рекреаційно-туристичної сфери [15].

Важливе значення для розвитку туризму мають геоморфологічні туристичні ресурси. Рельєф Вінниччини досить однорідний: її територія – це хвиляста рівнина, що найбільш припіднята на північному заході, а понижена – на півдні біля Дністра. Більша частина Вінницької області розташована на Волино-Подільській та Придністровській височинах. Поверхня її – підвищене плато, яке понижується в напрямку з північного заходу до південного сходу. Вся територія області густо посічена щільною мережею річкових долин, ярів та балок, особливо на південному заході [21].

На території Вінницької області знаходяться найбільші висоти Подільської (370 м між м. Жмеринкою і с. Рахнами) і Придніпровської (323 м с. Перемога Козятинського району) височин. Вінницьке Придністров'я – це своєрідна «гірська країна». Тут Подільське плато має нахил в бік Дністра і відзначається великою розчленованістю річками на окремі пасма. Для Придністров'я також характерні цікаві форми вивітрювання. Все це створює

можливості для організації зимових видів відпочинку, навчальних та пізнавальних екскурсій [4].

Земельний фонд області складає 2649, 29 тис. га, територія суші становить 2605,8 тис. га, або 98,4 % від загальної площі області, решта

43,4 тис. га (1,64 %) зайнята внутрішніми водами. Дві третини (2014,5 тис. га) території зайнята сільськогосподарськими землями, під лісами та іншими лісовкритими площами – 14,3 %, забудовані землі займають 4,1 %, болота – 1,1 %, інші землі (господарські двори, дороги, піски, яри, кам'яністі місця тощо) – 2,81 % (на 01.01.2016 року) [15].

Отже, загалом гідрологічні та геоморфологічні ресурси Вінницької області є достатньо різноманітними та формують важливі компоненти туристичного потенціалу регіону.

Вінниччина багата якісними мінеральними та прісними підземними водами. Найбільш поширеним на території області є водоносний комплекс в тріщинуватій зоні кристалічних порід докембрію і продуктів їх вивітрювання. За хімічним складом води цього комплексу відноситься до типу гідрокарбонатних магній-кальцієвих або кальцієвих з мінералізацією 0,4–0,8 г/дм. Дебіт свердловин переважно від 2–3 до 20–50 м/год. До окремих специфічних зон в породах кристалічного фундаменту приурочені поклади мінеральних радонових вод. На території області розвідано та враховано державним балансом Хмільницьке родовище мінеральних лікувальних радонових вод (5 ділянок), родовище столових вод «Регіна» (4 джерела), 17 родовищ прісних вод (44 окремих ділянки). Розвідується Немирівське родовище мінеральних радонових вод, Бронницьке мінеральної лікувально-столової води, декілька родовищ столових вод [60] (табл. 2.1.1).

Бальнеологічні ресурси формують один важливих компонентів туристичного потенціалу багатьох районів області, однак ключове значення для розвитку оздоровчо-лікувального туризму мають лише у Хмільницькому районі.

Таблиця 2.1.1

Родовища мінеральних вод Вінницької області [60]

Місцезнаходження	Назва	Спосіб видобування
Барський р-н, с. Матейків	Барчанка	Свердловина
Барський р-н, м. Бар	Джерело Боні	Джерело
Бершадський р-н, м. Бершадь	Поділля	Свердловина
Вінницький р-н, смт. Вороновиця	Вороновицька	Свердловина
Вінницький р-н, м. Вінниця	Караван	Свердловина
Вінницький р-н, м. Вінниця	Подільська	Свердловина
Вінницький р-н, м. Вінниця	Струмок	Свердловина
Вінницький р-н, с. Стрижавка	Стрижавчанка	Свердловина
Гайсинський р-н, м. Гайсин	Гайсинська	Свердловина
Жмеринський р-н, с. Чернятин	Натуся	Джерело
Іллінецький р-н, смт. Дашів	Дашівчанка	Свердловина
Могилів-Подільський р-н, с. Яруга	Яружанка	Джерело
Теплицький р-н, смт. Теплик	Столова	Свердловина
Томашпільський р-н, с. Марківка	Шумилівська	Джерело
Тульчинський р-н, м. Тульчин	Тульчинська	Свердловина
Шаргородський р-н, с. Мурафа	Шаргородська	Свердловина

Біологічні ресурси та природно-заповідний фонд. На Вінниччині поширена лісостепова рослинність. Ліси займають тут 313 тис. га, чагарники – 10,7 тис. га. Великі масиви лісів розкинулись у південно-східній і центральній частині області. Найбільший з них Чорний ліс (понад 12 тис. га). Переважають широколисті мішані дерева (граб, ясен, липа, клен, дуб). Основна порода – граб. Подекуди зустрічаються рідкісні дерева – платан, веймутова сосна, срібляста ялина, гікорі [21].

Трав'янистому покриву притаманна величезна кількість видів рослин. Лише диких рослин налічується більше тисячі видів. Серед них чимало медоносних і лікарських (валеріана, татарка, череда, ромашка).

Значне поширення в регіоні все ще мають широколистяні ліси але якщо в минулому вони щільно вкривали практично всю територію області, то тепер від них залишилися тільки окремі масиви. Однак, і зараз практично всю центральну частину Вінниччини в геоботанічному районуванні відносять до широколистяно-лісової області. Однак, за останні два століття

ландшафти Вінницької області зазнали докорінних змін. В їх структурі переважають аграрні та селитебно-промислові (ландшафти населених пунктів), площа лісів зменшилася з 70 % до 12,8 % території. У природному стані залишилися натуральні ділянки вздовж річок, деякі неосушені болота, торфовища, різноманітні морфологічно й літологічно вершини горбів, карстові форми рельєфу (на півдні області), форми рельєфу з виходами на поверхню глин, вапняків, крейди, гіпсу, пісковиків, гранітів, де фрагментарно зберіглась лісова, степова, лучна і водно-болотна рослинність, площі яких становлять до 5 % від площі території області.

Загалом у ландшафтному відношенні Вінницька область сформована рівнинними східноєвропейськими ландшафтами лісостепової зони. Для більшої частини регіону характерні височинні та підвищені рівнинні ландшафти, у природному відношенні – головним чином лісові. Більшість ландшафтів є зміненими під впливом, головним чином, сільськогосподарського використання.

Різноманітний також тваринний світ області. Для нього є характерним поєднання представників лісової і степової фауни. В лісах водяться козулі, борсуки, дикі свині, вовки, лисиці, куниці, зайці. На берегах річок зустрічаються видри, норки, а по водоймах – дикі качки і гуси. З осілих і перелітних птахів найбільш поширені граки, ворони, галки, сороки, шпаки, синиці, дрозди, сови, дятли, солов'ї.

Загалом площа територій і об'єктів природно-заповідного фонду Вінниччини складає лише 0,79 % від площі області. Це один із найнижчих показників заповідності в Україні. За ним область знаходиться на одній сходинці із дуже розораними областями держави, такими як Дніпропетровська, Кіровоградська, Луганська, тобто територіями, де частка природно-заповідного фонду від загальної площі області нижча 1 %.

Слід зазначити, що в середньому по Україні цей показник складає 4,25 % усієї території. Порівняно вищою заповідністю виділяються і сусідні з Вінниччиною області, особливо Хмельницька, де вона сягає 13,9 % [10-11].

Природно-заповідний фонд (ПЗФ) Вінницької області представлений такими категоріями об'єктів:

- національні природні парки;
- регіональні ландшафтні парки;
- заказники загальнодержавного значення (ландшафтні, ботанічні, лісові, загальнозоологічні);
- пам'ятки природи загальнодержавного значення (комплексні, ботанічні, загально зоологічні, геологічні);
- парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення;
- заказники місцевого значення (ландшафтні, ботанічні, лісові, загальнозоологічні, орнітологічні, гідрологічні, комплексні);
- пам'ятки природи місцевого значення (комплексні, ботанічні, загальнозоологічні, гідрологічні, геологічні);
- парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення;
- заповідні урочища [15] (табл. 2.1.2).

Таблиця 2.1.2

Динаміка кількості та площі територій і об'єктів природно-заповідного фонду Вінницької області за категоріями у 2019–2020 рр. [12]

Категорії територій та об'єктів ПЗФ	На 01.01.2019 р.		На 01.01.2020 р.	
	Кількість, од.	Площа, га	Кількість, од.	Площа, га
1	2	3	4	5
Природні заповідники	0	0	0	0,0
Біосферні заповідники	0	0	0	0,0
Національні природні парки	1	20203,4	1	20203,4
Регіональні ландшафтні парки	4	18468,4	4	18468,4
Заказники загальнодержавного значення	21	13563,7	21	13563,7
Заказники місцевого значення	130	11532,7	136	11867,6
Пам'ятки природи загальнодержавного значення	10	322	10	322
Пам'ятки природи місцевого значення	186	685,6	187	685,64
Заповідні урочища	30	734,4	1	20203,4
Ботанічні сади загальнодержавного значення	0	0,0	0	0,0
Ботанічні сади місцевого значення	0	0,0	0	0,0

Продовж. табл. 2.1.2

1	2	3	4	5
Дендрологічні парки загальнодержавного значення	0	0,0	0	0,0
Дендрологічні парки місцевого значення	1	10	1	10,0
Зоологічні парки загальнодержавного значення	0	0,0	0	0,0
Зоологічні парки місцевого значення	0	0,0	0	0,0
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	11	401	26	383,4
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	26	396,1	30	734,4
Разом	420	66317,3	427	66629,5
Фактична площа ПЗФ*	-	59797,1	-	60094,3
% фактичної площі ПЗФ від площі адміністративно-територіальних одиниць	-	2,25	-	2,27

Разом з тим, при загальній на перший погляд благоустроєності охоронної частини краю в їх складі зовсім відсутні такі території високої заповідності, як біосферні і природні заповідники, ботанічні і зоологічні сади попри достатні резерви малозмінених і окультурених ландшафтів [11].

Найбільше значення у структурі природно-заповідного фонду (ПЗФ) області мають пам'ятки природи місцевого значення. Їх налічується аж 187, що становить більше половини ПЗФ. При цьому, вони ж разом із пам'ятками природи загальнодержавного значення (10) займають і найменшу площу. Серед основних категорій ПЗФ найкраще представлені ботанічні (144) і гідрологічні (71); найменше – комплексні (4). Такий стан засвідчує переважаючий стихійний підхід до процесу створення природоохоронної мережі області в минулому та вказує на відкритість проблеми репрезентативності типових широколистяних і тим більше – степових угруповань регіону.

Найбільші площі у природно-заповідному фонді Вінницької області займають національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники загальнодержавного та місцевого значення.

Великою проблемою на шляху повноцінного функціонування є значне розчленування (фрагментарність або інсуляризованість) природоохоронних

територій і об'єктів регіону [15].

За кількістю природоохоронних об'єктів і територій в області на перші місця висуваються Вінницький (32) і Могилів-Подільський (29) райони. У найкритичнішому стані за цим показником знаходяться Крижопільський (4), Липовецький, Оратівський (5) Калинівський (6) райони. Проте за часткою природоохоронних площ лідерство утримує Чечельницький район. Лише сім заповідних територій і об'єктів нараховує ПЗФ цього південно-східного краю, але розміщуються вони на площі в 4674 га, що складає 23 % заповідної площі області [10-11].

Аналіз рекреаційного природокористування у Вінницькій області вказує на те, що основними напрямками для оптимізаційних заходів уже найближчим часом мають стати: раціональна організація природокористування; вдосконалення технологій виробничої діяльності; налагодження і вдосконалення системи моніторингу навколишнього середовища; реорганізація системи природоохоронних територій.

Із точки зору можливостей туристичного використання природно-заповідний фонд Вінницької області є достатньо перспективним, адже дає змогу розвивати на відповідних територіях екологічний та сільський туризм. Поряд із цим, нерівномірність розподілу по території регіону площ і об'єктів ПЗФ зумовлює складність організації туристичної діяльності щодо їх використання. Суттєвою проблемою також є деструктивний вплив на природні комплекси, у тому числі ті, що перебувають під охороною, з боку сільськогосподарських підприємств, які є основними користувачами земельних ресурсів області [61].

У наступному підрозділі нами будуть здійснено оцінку туристичного потенціалу для розвитку екологічного (зеленого) туризму в регіоні.

2.2 Оцінка туристичного потенціалу для розвитку екологічного (зеленого) туризму в регіоні

На підставі даних реєстру об'єктів природно-заповідного фонду і картографічного методу ми здійснили оцінювання забезпеченості адміністративних районів Вінницької області об'єктами (площами) природно-заповідного фонду за двома показниками – часткою площі природно-заповідних об'єктів у території адміністративного району та їх структурою за основними типами (рис. 2.2.1).

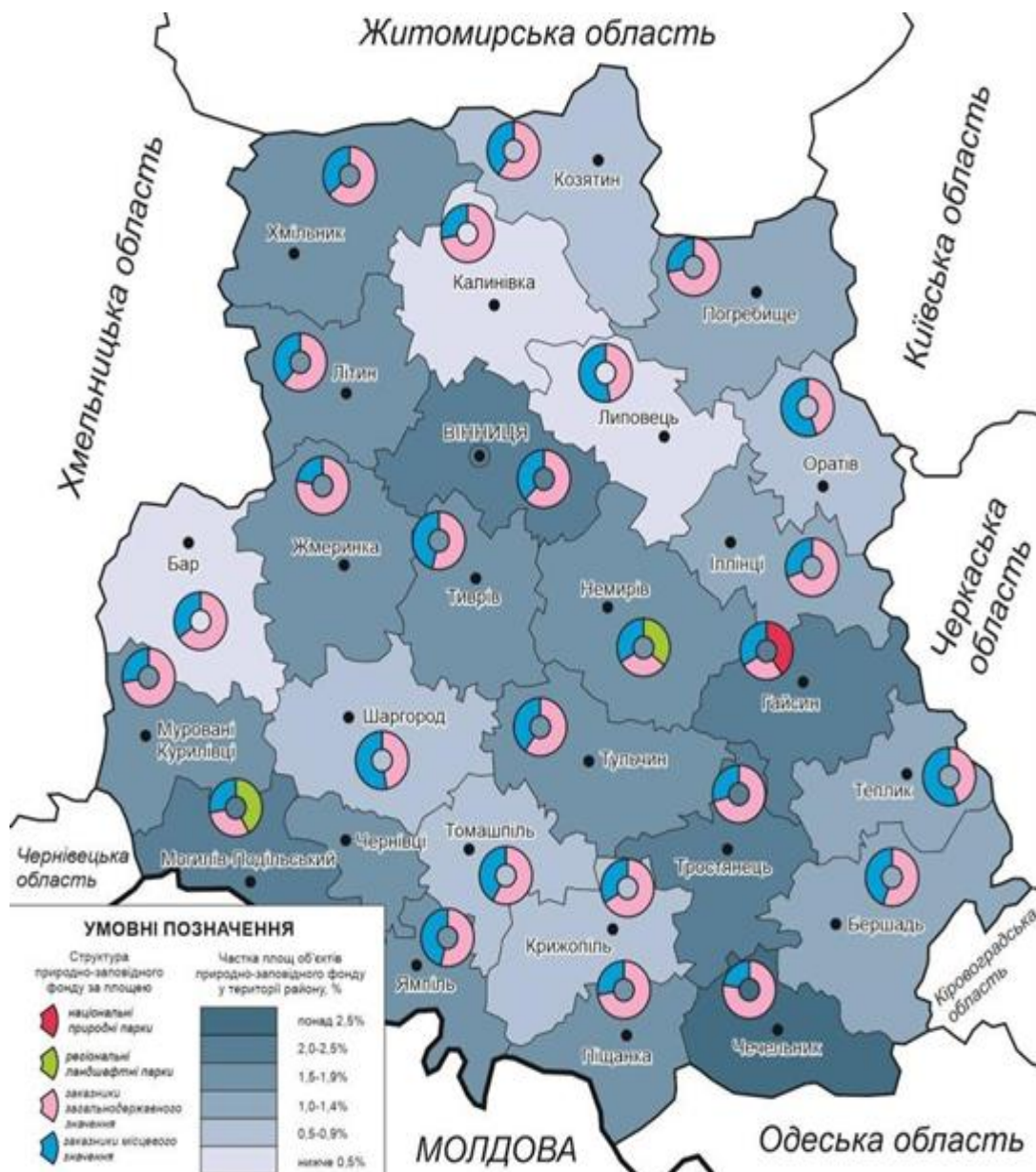

Рис. 2.2.1. Результати оцінки забезпеченості Вінницької області природно-заповідним фондом [61]

Науковцями виявлено помітні внутрішньорегіональні диспропорції територіального розподілу природоохоронних ресурсів Вінницької області.

Найкраще забезпеченими цим компонентом туристичних ресурсів є райони, що розташовані на течії найбільших річок (Південного Бугу і Дністра). Протягом останніх років робляться спроби підвищення рівня заповідності краю через збільшення площі територій відповідних об'єктів. При цьому зміна площі об'єктів здійснюється кількома шляхами: без порушення статусу за рахунок розширення вже існуючих територій та шляхом об'єднання їх в один великий об'єкт. Перспективними є кроки до створення нових національних природних парків та регіональних ландшафтних парків [61].

Для здійснення рейтингового оцінювання екотуристичного потенціалу адміністративних районів області нам необхідно проаналізувати кожен із чинників розвитку екологічного туризму. Важливо провести аналіз територіального розташування та структурних особливостей об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) Вінницької області.

Враховуватиметься місце розташування, значення та перспективи використання об'єктів. На основі даних про забезпеченість районів області окремими видами природних ресурсів, які є чинником для розвитку екологічного туризму, проведемо рейтингове оцінювання, яке дасть можливість визначити перспективи розвитку туризму на кожній з окремих територій. Насамперед, для зручності роботи, необхідно встановити шкалу, яка буде орієнтиром в оцінюванні. Для показника забезпеченості районів Вінницької області об'єктами природно-заповідного фонду така шкала матиме 10 балів, відповідно, – якщо район займає перше місце серед інших по забезпеченості об'єктами ПЗФ, то він отримує 10 балів, і район з найнижчим показником – 1 бал. Для проведення рейтингової оцінки інших показників, що впливають на розвиток екологічного туризму, тобто для оцінки забезпечення водними та користуватись 5-ти бальною шкалою. Такий вибір шкал був здійснений на основі важливості впливу чинників на розвиток

екотуризму. В підсумку, буде проведено сумування балів показників, які залучались до оцінювання територій області. І на основі виведених балів буде визначено найбільш перспективні та сприятливі території Вінниччини для розвитку екологічного туризму.

Отже, як відомо найвагомішою умовою розвитку екологічного туризму є наявність на території об'єктів ПЗФ тому їх рейтингове оцінювання виступає на першому місці (табл. 2.2.1).

Таблиця 2.2.1

Шкала оцінювання категорій територій та об'єктів ПЗФ Джерело:
складено на основі [49]

№ зп	Категорії територій та об'єктів ПЗФ	Кількість	Площа	Бали
1	2	3	4	5
1	Заповідники природні	відсутні	-	-
2	Заповідники біосферні	відсутні	-	-
3	Національні природні парки	1	-	10
4	Заказники загальнодержавного значення	21	13550,7	9
	ландшафтні	4	1208	9
	ботанічні	14	7956	9
	лісові	1	295	9
	загально-зоологічні	2	4091,7	9
5	Пам'ятки природного загальнодержавного значення	10	322	
	комплексні	2	143	8
	ботанічні	2	12,5	7
	загально-зоологічні	2	69	7
	геологічні	4	97,5	7
6	Парки пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	11	393,57	6
	Разом об'єктів загальнодержавного значення	42	14266,27	
7	Заказники місцевого значення	69	8147,25	
	ландшафтні	12	1205,6	5
	ботанічні	37	4766,25	5
	лісові	6	87	5
	загально-зоологічні	2	630,3	5
	орнітологічні	2	208	5
	гідрологічні	9	470,1	5
	комплексні	1	780	5

Продовж. табл. 2.2.1

1	2	3	4	5
8	Пам'ятки природи місцевого значення	172	323,38	
	комплексні	1	0,5	4
	ботанічні	93	233,42	3
	загально-зоологічні	4	77,8	3
	гідрологічні	60	1,11	3
	геологічні	14	10,55	3
9	Парки пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	25	369,2	2
10.	Заповідні урочища	30	735,2	1
	Разом об'єктів місцевого значення	296	9575,03	
	Всього об'єктів ПЗФ	338	23841,3	

Як видно з таблиці 2.2.1 найбільший бал – 10 відповідає національним природним паркам – найвищій категорії заповідності, а найнижчий бал – 1 – заповідним урочищам.

Проаналізувавши територіальне розміщення об'єктів ПЗФ, їх кількість та важливість категорій заповідності, просумувавши відповідно виставлені бали по забезпеченню такими об'єктами районів області, нами було отримано загальну кількість балів по кожному району й картографовано рис. 2.2.2.

Отже, проаналізувавши картосхему, слід зазначити, що найкраще забезпечені об'єктами ПЗФ Могилів-Подільський, Теплицький, Тростянецький та Вінницький райони, а одними з найменш забезпечених є Калинівський, Липовецький та Оратівський райони.

Наступною рейтинговою оцінкою стала оцінка рекреаційно-ресурсного потенціалу, для здійснення якої нами використані розробки доцента Левицької І. В. з просторового аналізу естетичного оцінювання природних територіальних систем Вінницької області (рис. 2.2.3) [26].

Аналогічно проведені дослідження за показниками забезпечення районів водними, лісовими ресурсами, транспортними шляхами за відсотком від загальної протяжності доріг в області, стану навколишнього середовища і виведена сумарна оцінка показників екотуристичного потенціалу Вінницької області [7].

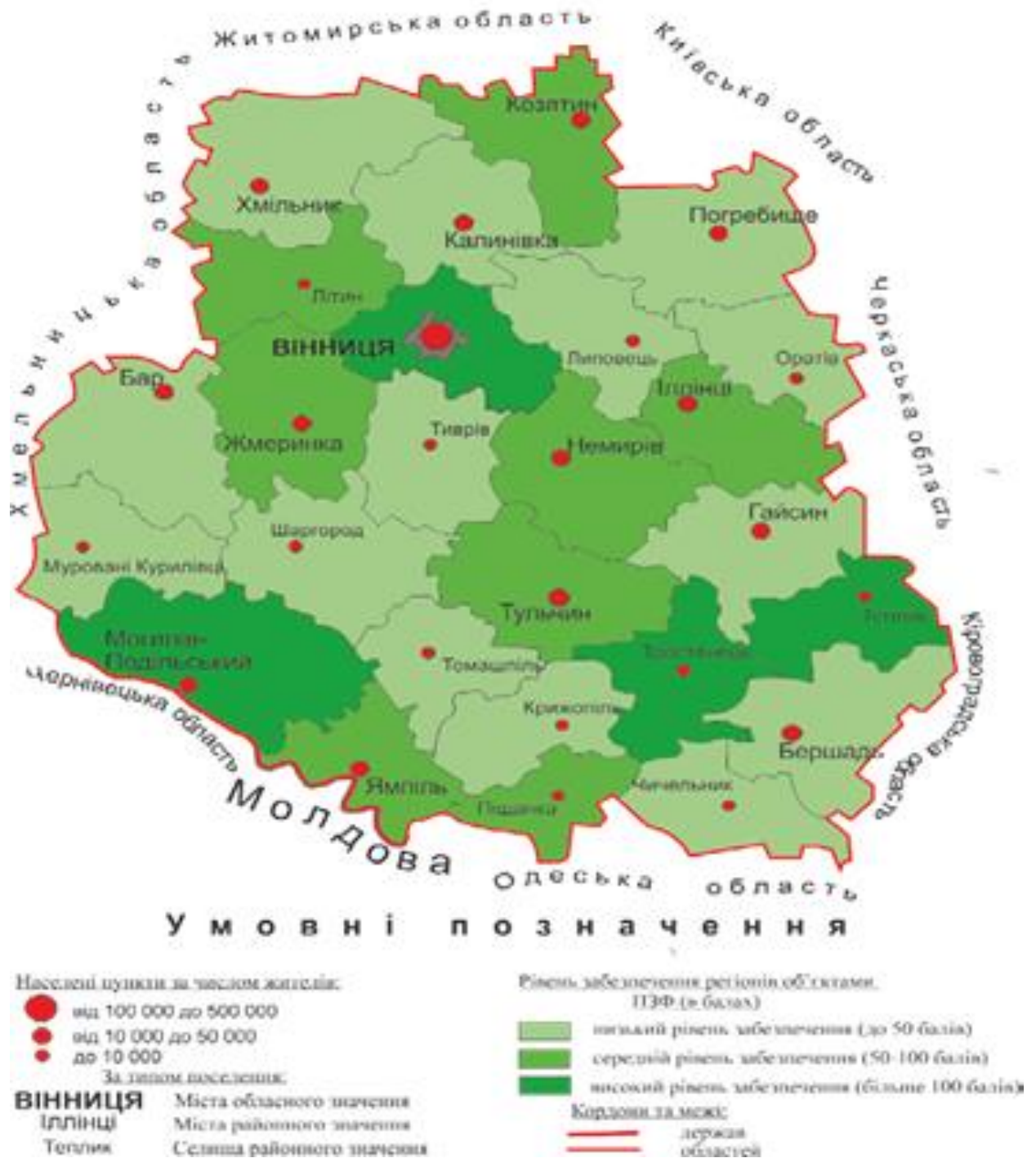

Рис. 2.2.2. Забезпечення районів Вінницької області об'єктами ПЗФ (в балах) [49]

Проведене дослідниками рейтингове оцінювання районів області стосовно кожного із видів природних ресурсів дає можливість визначити найбільш сприятливі території для розвитку екологічного туризму у Вінницькій області (табл. 2.2.2).

Рис. 2.2.3 Забезпечення районів Вінницької області рекреаційними ресурсами [26]

Таблиця 2.2.2

Сумарна бальна оцінка показників екотуристичного потенціалу
Вінницької області [7]

Район	Види туристичних ресурсів				Транспортне забезпечення	Стан НП С	Сума балів, Σ
	Об'єкти ПЗФ	Рекреаційні ресурси	Водні ресурси	Лісові ресурси			
Барський	42	21	2	4	4	13	86
Бершадський	47	24	2	4	2	16	95
Вінницький	106	36	3	4	2	17	168
Гайсинський	47	29	3	4	2	12	97
Жмеринський	90	28	5	5	2	20	150
Іллінецький	53	26	2	4	2	15	102
Калинівський	15	22	3	3	2	14	59
Козятинський	53	24	3	2	2	15	99
Крижопільський	29	23	3	3	3	12	73
Липовецький	31	22	4	2	2	22	83
Літинський	51	26	4	4	2	19	106
Могилів-Подільський	156	32	2	3	2	20	215
Муровано-Куриловецький	50	27	1	4	2	22	106
Немирівський	95	31	4	5	2	17	154
Оратівський	22	21	2	2	2	21	70
Піщанський	68	25	1	3	1	25	123
Погребіщанський	31	22	2	3	2	22	82
Теплицький	127	23	2	2	1	18	173
Тиврівський	40	25	2	3	2	17	89
Томашпільський	32	23	1	2	2	12	72
Тростянецький	122	29	1	4	2	16	174
Тульчинський	65	30	4	5	2	16	122
Хмільницький	44	27	4	3	5	20	103
Чечельницький	44	22	2	4	2	19	93
Шаргородський	27	26	2	4	2	21	82
Ямпільський	66	27	3	2	2	23	123

Дані таблиці відображено на рис. 2.2.4.

Отже, найбільш сприятливою територією, для розвитку екологічного туризму у Вінницькій області є Могилів-Подільський район, який має найвищі рейтингові показники еколого-ресурсного потенціалу, тому за умов раціонального природокористування та проведення відповідних реформ в туристичній галузі, Могилів-Подільський район має високі шанси стати центром розвитку екологічного туризму не тільки в області, а й в Україні.

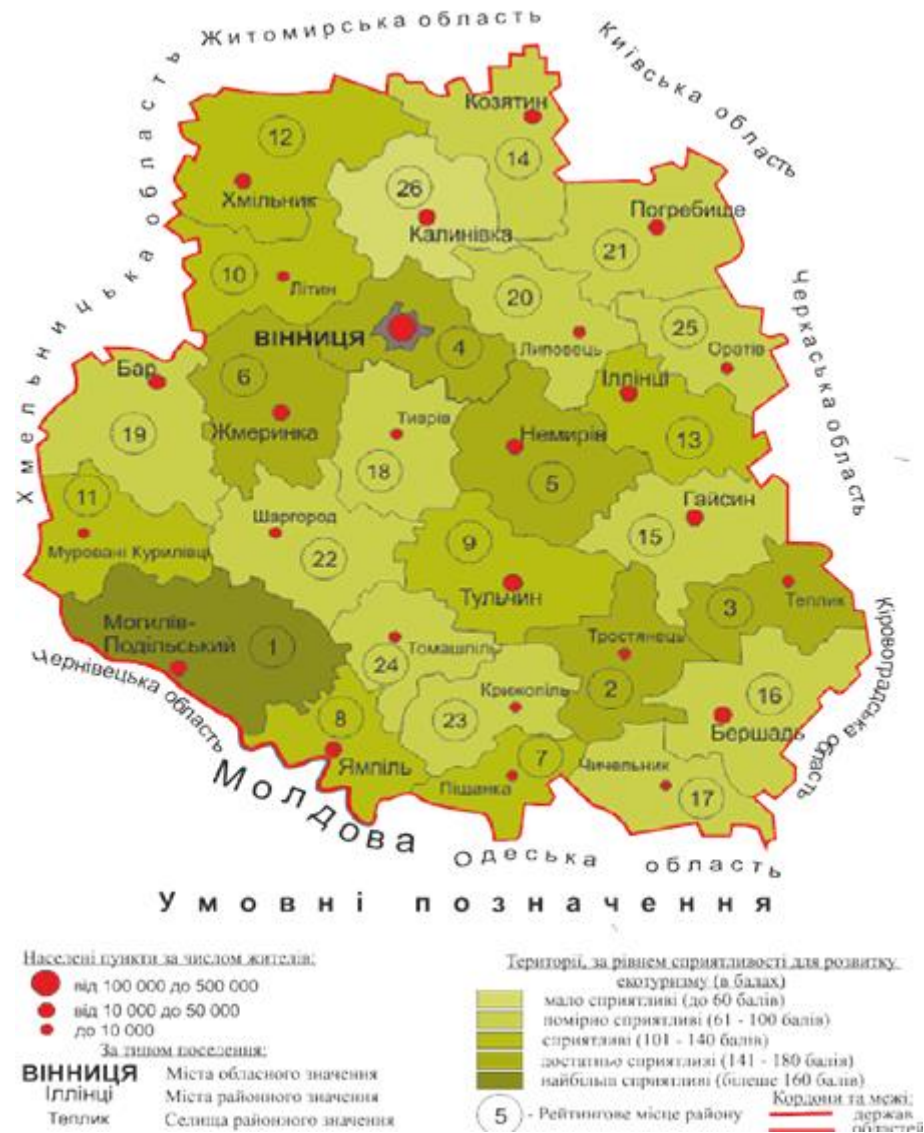

Рис. 2.2.4 Рейтингова оцінка найбільш сприятливих територій регіону для розвитку екотуризму [7]

Також передовими є Вінницький, Тростянецький та Теплицький райони. Їх місце розташування та наявність природних ресурсів надає великі можливості для удосконалення екотуристичної індустрії та залучення більшої кількості туристів [13].

У наступному підрозділі нами буде розроблено екотур вихідного дня по Вінницькій області.

2.3 Розробка екотуру вихідного дня по Вінницькій області

Ми пропонуємо екотур вихідного дня «Фантастична природа Вінниччини». Мета туру: ознайомлення туристів з природою Вінниччини, формування практичних та інтелектуальних вмінь, виховання почуттів патріотизму, любові до рідної землі, бережного ставлення до природи.

1. Основні дані для проектування туру.

1.1. Тривалість туру – 1 день.

1.2. Розміщення – не передбачено.

1.3. Чисельність групи.

Чисельність групи туристів становить 8 осіб, вік не менше 14 років, розрахований на людей із середнім рівнем доходу.

1.4. Супровід гідом.

Група забезпечена супроводом гіда/механіка впродовж туру.

1.5. Транспортне забезпечення.

Передбачено трансфер мікроавтобусом м. Вінниця – с. Мурафа – с. Буша – м. Вінниця. За програмою даного туру туристи самостійно пересуваються по об'єктах природно-заповідного фонду на велосипедах (власних чи арендованих).

1.6. Харчування – передбачено у вартості туру 3-х разове харчування під час зупинок у садибах зеленого туризму.

1.7 Тип та категорія складності маршруту.

Похід вихідного дня – велопохід з однією ночівлею, як правило, виїзд у суботу вранці та приїзд у неділю ввечері

Категорія складності походу – I к.с. (тривалість ходових днів походу, макс. – 6 днів (+1 днювання); протяжність у км, не менше, L – 250 км).

1.8. Основна локація туру

Мурафа (регіональний ландшафтний парк) – регіональний ландшафтний парк в Україні. Об'єкт природно-заповідного фонду Вінницької області. Розташований у межах Могилів-Подільського району Вінницької

області.

Територія ландшафтного парку охоплює долину річки Мурафи в її середній та нижній течії. Тут річка має одну з найкращих у басейні Дністра збереженість природних комплексів. Парк створено для охорони ділянок степової рослинності, унікальних лісів лісостепової зони. Територія парку поєднує різноманітні природні комплекси (водні, яружно-балкові, скельні) та відзначається розмаїттям рослин, у тому числі занесених до «Червоної книги України». Її тваринний світ значною мірою зберігся у природному стані і відповідає фауні лісостепової зони.

До складу території регіонального ландшафтного парку «Мурафа» входять такі об'єкти ПЗФ України:

- ландшафтний заказник місцевого значення «Мурафа»;
- геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення «Гайдамацький Яр»
- геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення «Відслонення Грушанської світи» [30].

Мурафа – ландшафтний заказник місцевого значення в Україні. Розташований у долині річки Мурафа, притоки Дністра, між селами Скалопіль та Вила Ярузькі на території Чернівецької селищної та Бабчинецької сільської громад Могилів-Подільського району Вінницької області.

Площа – 220 га. За фізико-географічним районуванням України (1968 р.) територія заказника належить до Ямпільсько-Придністровського району Придніпровсько-Подільської області Дністровсько-Дніпровської лісостепової провінції Лісостепової зони. Характерним для цієї ділянки є лісовий і лучний остепнений ландшафт річкової заплави. З геоморфологічної точки зору описувана територія є заплавною терасою алювіальної акумулятивної рівнини.

Клімат території помірно континентальний. Для нього характерне тривале нежарке літо і порівняно недовга, м'яка зима. Середня температура

січня становить $-4,5 \dots -5^{\circ}\text{C}$, а липня $+20,5 \dots +20^{\circ}\text{C}$. Річна кількість опадів – 500-475 мм.

За геоботанічним районуванням України (1978 р.) територія належить до Вінницького (Центральноподільського) округу Подільсько-Бесарабської провінції Європейської широколистяної області.

Територія заказника є малозміненим ландшафтом каньйоноподібних річкових долин Придністровського Поділля. Ділянка тягнеться вузькою смугою довжиною 3,5 км вздовж течії річки Мурафа. Глибина перерізу плакора річкової долини складає близько 100 м, а крутизна схилів – $30-40^{\circ}$ і більше. Кристалічні породи залягають вище базису ерозії, тому виходять у долині р. Мурафа на поверхню.

Лівий берег крутий, з численними гранітними скелями, відомий під назвою «Падунів ліс». На його схилах добре виражений висотний розподіл рослинних угруповань. У нижній частині схилу зростають вузькою смугою угруповання вільхи чорної. Вище розташовані ділянки грабової діброви яглицевої, ще вище по схилу – ділянки грабової діброви зірочникової і волосистоосокової. Найбільш сухі лобові частини на верхніх ділянках схилів займають дубові ліси татарськокленові (конвалієві і волосистоосокові). За площею на масиві переважають ліси середньовікові, біля 75 % площі займають грабово-дубові і похідні від них грабові ліси, є штучні посадки клена і горобини білої.

Значну цінність становить трав'яний ярус лісу, у якому переважають типові неморальні тінелюбні широкоареальні види – копитняк європейський, яглиця звичайна, зірочник лісовий, чина весняна, материнка пахуча та ін. Поряд з ними добре виражене флористичне ядро неморальних світлолюбивих видів, в тому числі субсередземноморських, таких як осока парвська, медунка м'яка, перлівка одноцвіта, купина широколиста тощо. У щілинах гранітних скель масово зустрічаються папороті: аспленій волосовидний, багатоніжка звичайна, пухирник ламкий. Зростають у лісі види, занесені до Червоної книги України – лілія лісова, півники угорські, ломиніс

цільнолистий, барвінок трав'янистий, горицвіт весняний.

Великі популяції утворюють цінні ранньовесняні види: проліска дволиста, печіночниця звичайна, горицвіт весняний. Правий берег р. Мурафа має ще більшу флористичну цінність. Тут переважають схили південної і південно-західної експозиції, на яких домінують реліктові рідкісні угруповання осоки низької, занесені до Зеленої книги України.

Тваринний світ представлений великою кількістю плазунів – ящірка прудка, вуж звичайний, гадюка звичайна та ін., а також комах – дикі бджоли, джмелі та ксилокопа фіолетова, занесена до Червоної книги України. Територія заказника є місцем гніздування багатьох видів птахів [29].

Гайдамацький яр – урочище, геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення в Україні. Розташований у Ямпільській територіальній громаді Могилів-Подільського району Вінницької області.

Сучасну назву Гайдамацький яр дістав у кінці XVII-на початку XVIII ст. За історичними відомостями, в яру, його печерах та ущелинах, ховалося населення села Буші під час вторгнення іноземних загарбників.

Захоплюють стрімкі та пологі піскові скелі, порослі грабовим лісом. Це унікальна пам'ятка природи. Є тут чимало великих і малих печер, у яких ховалися гайдамаки, у 1768 р. під час Коліївщини. У лиху годину він врятував життя не одному гайдамакові. Задовго до страти тут неодноразово бував сам Іван Гонта. Старожили покажуть на лівому березі річки Бушанки висячу скелю у вигляді печери. Вона зветься Гонтів камінь.

Охороняється мальовничий яр у долині річки Бушанки (ліва притока Мурафи). Річка прорізала долину в товщах вапняків, сланців, пісковиків різних епох на глибину до 120 м і тепер протікає по гранітах і гранодіоритах Українського кристалічного щита. Це своєрідний геологічний розріз південної частини Вінницької області. На заліснених крутосхилах поширені численні денудаційні форми рельєфу у вигляді пісковикових останців – скелі «Гриб», «Баран», «Висяча», «Гайдамацька» (з печерою) та інші скелі. Такого скупчення мальовничих та унікальних колон, стовпоподібних форм,

чудернацьких тварин і міфічних образів більше ніде в області не трапляється. Тут припинено видобування вапняків та пісковиків.

Туристи матимуть задоволення не тільки від казкового куточка природи, від зустрічі з нашими предками – гайдамаками, що боролись за волю і щастя свого народу, але й від причастя холодною джерельною водою, що знаходиться на самому верху лівого берега, цього каньйону, поблизу скелі Висяча. Це джерело зветься Гайдамацька криничка.

Об'єкт має виняткове значення завдяки поєднанню таких чинників:

- геологічних: якісний розріз нижньої частини могилівської світи венду у покинутому кар'єрі на північному закінченні яру, можливості дослідження косої верстуватості та інших текстур пісковиків;
- геоморфологічних: типовий каньйон, зсувні процеси, різноманітні форми вивітрювання пісковиків, печери, «кам'яні водоспади» тощо;
- історичних: у селі Буша знайдено залишки культур – трипільського, черняхівського, козацького часів. Можна оглянути залишки фортеці, церкви, стародавнього кладовища, покинутого печерного монастиря. У 1883 р. київський професор В. Антонович відкрив тут стародавній наскельний рельєф;
- мальовничих: виняткової краси пейзажі схилів долини, стін каньйону. Виставка просто неба близько 150 скульптур з ямпільського пісковика.

У 2010 р. пам'ятка природи «Гайдамацький Яр» увійшла до складу Регіонального ландшафтного парку «Мурафа» [6].

Відслонення Грушанської світи – геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення. Розташована в межах Могилів-Подільського району Вінницької області, поруч із селом Грушка. Площа 0,5 га. Створений у 1984 р.

Охороняється ділянка (відслонення гірських порід) на правому березі річки Мурафи, де розташований один з небагатьох в Україні стратотипних розрізів грушанської світи протерозойських відкладів.

Довжина відслонення становить 13,3 км. Її зеленувато-сірі піщано-глинисті відклади донизу, вглиб землі по розрізу поступово змінюються грубими, погано відсортованими коричневими аркозовими пісковиками. Між цими пластами йдуть отвори водяних потоків. В основі залягає пласт брекчій з уламків кристалічних порід. Потужність світи понад 13 м.

Пошарово:

- 1) аргіліт пісковий, зелено-сірий з лінзами пісковиків – 4,6 м;
- 2) пісковики аркозові, глинисті, темно-буро-червоні, невиразно шарові – 4,3 м;
- 3) брекчія темно-бура, строката, сипка, з уламками вивітрених мігматитів; цемент залізисто-глинистий;
- 4) брекчія масивна, з уламками мігматитів, гранітів, гнейсів, вивітрених базальтів, кварцу на залізисто-глиняному цементі – 0,4 м;
- 5) мігматити вивітрені, позалізнені, буро-червоні – 1,5 м.

Заказник має наукову цінність, тому що відслонення представлені уламковими породами вперемішку із вулканогенним матеріалом та вулканічним попелом. Ці уламки, кратери вулкана та згустки лави синхронні з тими шарами, які виявлені у Волинській та Рівненській областях. Відслонення Грушанської світи вузькою смугою-язиком тягнеться навіть до самого Дністра. Прояви цього геологічного явища простежуються по річці Лядовій поблизу с. Вищеольчедаїв.

У 2007 р. за підсумками обласного конкурсу «Сім чудес Вінниччини», геологічну пам'ятку «Грушанська світа» в с. Грушка Могилів-Подільського району визнано одним з 21 переможців у номінації «Перлини Вінниччини» [3].

2. Програма туру.

День 1.

7:00-8:30 – виїзд мікроавтобусом з м. Вінниця – с. Мурафа Жмеринського р-ну;

8:30-9:30 – сніданок в с. Мурафа Жмеринського р-ну;

9:30-13:00 – велоекскурсія по ландшафтному заказнику місцевого значення «Мурафа»;

13:00-14:00 – обід в с. Мурафа Жмеринського р-ну; ;

14:00-15:30 – переїзд на мікроавтобусі до с. Буша Ямпільського р-ну

15:30-17:30 – велоекскурсія до Гайдамацького яру;

17:30-18:30 – вечеря с. Буша Ямпільського р-ну;

18:30-21:00 – повернення мікроавтобусом до м. Вінниця.

Калькуляція туру (табл. 2.3.1).

Таблиця 2.3.1

Калькуляція туру «Фантастична природа Вінниччини»

[складено авторкою]

№ з/п	Найменування витрат		Кількість	Розрахункова формула	Загальна сума, грн
1	Транфер м. Вінниця – с. Мурафа – с. Буша – м. Вінниця.	5000	1	-	5000
2	Заробітна плата інструктора-супроводжуючого	600	1	$V_z = \text{Денна ставка} * \text{Кількість днів роботи}$	600
3	Харчування (сніданок, обід, вечеря)	400	8 осіб	$V_x = \text{Кількість туристів} * \text{Вартість харчування 1 туриста}$	3200
4	Екскурсійне обслуговування	100	8	$V_e = \text{Кількість туристів} * \text{Вартість екскурсійного обслуговування 1 туриста}$	800
5	Накладні витрати	-	10 %	$V_n = (п1 + п2 + п3 + п4) * 10\% / 100\%$	960
6	Страхування туристів	-	група 8 осіб	-	400
7	Прибуток	-	20 %	$Ціна = 20\%/100\% * (п1 + п2 + п3 + п4 + п5 + п6)$	2190
8	Загальна вартість туру	-	-	$V_{тз} = п1 + п2 + п3 + п4 + п5 + п6 + п7$	13150
9	Ціна путівки на 1 особу	-	86	$Ц_{п} = V_{тз} / \text{Кількість осіб}$	1645

Відповідно до даних табл. 2.3.1 ціна путівки на 1 особу – 1645 грн.

До наведено у табл. 2.3.1 варто зазначити, що до вартості путівки не входить:

- прокат велосипеда, шолома, вело багажники та баули – 200 грн комплект на 1 день на 1 особу.

Рекомендується мати з собою:

- зручний одяг і взуття; вітрозахисну і водонепроникну куртку або накидку від дощу;

- кепка, панама, бафф або інший головний убір;
- теплий светр (полар);
- маленький (міський) рюкзак, в який можна особисті речі;
- ємність для води;
- фотоапарат.

Отже, впровадження у практику господарювання туристичних підприємств екотурів, розвиток екотуризму на Винниччині забезпечить надходження до бюджету коштів на підтримку охоронних програм та буде сприятиме підвищенню екологічної свідомості як туристів, так і місцевих мешканців, які, побачивши зацікавленість регіоном, починають більше цінувати природні багатства і брати участь в їх охороні.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Екологічний туризм – це подорож до природних територій, не змінених або мало змінених діяльністю людини, з відповідальним ставленням до природи і як найменшим впливом на довкілля. Цей вид туризму сприяє сталому розвитку населених пунктів, передбачає участь місцевого населення у наданні послуг, створює економічні стимули для охорони довкілля як основного фактору генерації доходу на території: як для жителів, так і місцевих бюджетів.

Для того, щоб систематизувати проблеми та переваги післявоєнного розвитку екологічного туризму у Вінницькій області, здійснено аналіз основних чинників розвитку екологічного туризму та екотуристичних ресурсів області. Проведений аналіз дав змогу об'єктивно оцінити можливості розвитку даного виду туризму в регіоні.

Сильні сторони Вінницької області як території, сприятливої для розвитку екологічного (зеленого) туризму такі:

- відносно чисте та безпечне довкілля;
- наявність великої кількості річок, озер, лісів;
- мальовничі ландшафти та унікальні геологічні утворення;
- значна площа заповідних територій та об'єктів;
- невелика ціна на проживання та харчування.

Слабкими сторонами Вінницької області, що можуть заважати розвитку екологічного туризму, є такі:

- відсутність достатньої туристичної інформації про регіон;
- слабе інформування про туристичні маршрути;
- недостатньо розвинута туристична інфраструктура;
- відсутність таборів для екологічного туризму.

Потенційні можливості та вигоди від розвитку екологічного (зеленого)

туризму у Вінницькій області такі:

- допомагає у розвитку громади, надаючи місцевій громаді альтернативне джерело засобів до існування, яке є більш стійким
- його метою є збереження ресурсів, особливо біологічного різноманіття, та підтримка сталого використання ресурсів, що приносить мандрівникам екологічний досвід, зберігає екологічне середовище та отримує економічну вигоду;
- дозволяє залучати місцеву громаду до збереження екології та біорізноманіття території, що натомість забезпечує економічні стимули для місцевої громади.

Таким чином, розвиток екологічного (зеленого) туризму в регіоні може стати вагомим чинником збереження інтелектуально-кадрового ресурсу та подолання депресивності сільських територій, один із важливих індикаторів ефективності місцевого економічного розвитку. Однак параметри його розвитку все ще недостатні і не відповідають наявному потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биркович В. І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України. Стратегічні пріоритети / В.І. Биркович // Наук.-аналіт. щокварт. зб. – 2008. – №1 (6). – С. 137-143.
2. Вишневський В. І. Екологічний туризм: навч. посіб. / В. І. Вишневський. – К.: Інтерпрес, 2015. – 137 с.
3. Відслонення Грушанської світи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>
4. Вінницька область. Географія / Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
5. Габа М. І. Сільський зелений туризм – перспективний вид туризму для реформування економіки України / М. І. Габа // Інтелект ХХІ. – 2016. – № 2. – С. 88-94.
6. Гайдамацький яр / Могилів-подільська районна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rda-m-p.gov.ua/album/18/>
7. Головне управління статистики в Вінницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.vn.ukrstat.gov.ua/>
8. Горішевський П. Сільський зелений туризм: організація надання послуг гостинності / П. Горішевський, В. Васильєв, Ю. Зінько. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2003. – 148 с.
9. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
10. Гудзевич А. В. Природно-заповідна Вінниччина / А. В. Гудзевич. – Вінниця : Консоль, 2002. – 128 с.
11. Гудзевич А. В., Баюрко М. В. Особливості сільськогосподарського природокористування та формування природно-заповідного фонду на

Вінниччині / А. В. Гудзевич, М. В. Баюрко // Екологія і раціональне природокористування : збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка. – 2006. – С. 73-78.

12. Динаміка структури природно-заповідного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vin.gov.ua/dep-apr/zapovidna-sprava/12743-dynamika-struktury-prirodno-zapovidnoho-fondu-vinnytskoi-oblast>

13. Дишкантюк О. В. Визначення екологічного потенціалу територій для розвитку екотуризму у Вінницькій області / О. В. Дишкантюк, Л. М. Потьомкін, В. Д. Олійник // Економіка та суспільство. – 2020. – Вип. 22 <https://economyandsociety.in.ua/>

14. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу. Навчальний посібник / О. Ю. Дмитрук. – К.: Альтерпрес, 2004. – 192 с.

15. Доповідь про стан навколишнього природного середовища у Вінницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/departament_apk/doc/OperMonitor/Dopov/VinnDopov2019.pdf

16. Європейський досвід організації сільського зеленого туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.br.com.ua/>.

17. Зарубіжний досвід розвитку сільського туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents/category14/doc31>

18. Зелений туризм з релігійно-історичними родзинками [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.zn.ua>.

19. Іванова В. Г. «Сільський туризм» як категорія науки адміністративного права та законодавства України / В. Г. Іванова // Право і суспільство. – 2010. – № 3. – С. 119-125.

20. Кафарський О. В. Договірні відносини в сільському туризмі / О. В. Кафарський // Університетські наукові записки. – 2010. – № 1 (33). – С. 40-46.

21. Клімат і рельєф Вінницької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrssr.com.ua/vinn/klimat-i-relyef-vinnitskoyi-oblasti>.
22. Кліматичні дані по м. Вінниця за період з 1899 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://meteo.gov.ua/ua/33562/climate/climate_stations/87/14/
23. Корж Н. В. Розвиток сільського зеленого туризму у Вінницькій області / Н. В. Корж, Н. В. Онищук // Інфраструктура ринку. – 2020. – Вип. 45. – С. 193-197.
24. Крисанов Д. Ф. Сільський туризм: здобутки, перешкоди, перспективи / Д. Ф. Крисанов, Л. О. Удова // Агросвіт. – 2009. – № 17. – С. 4-14.
25. Кудла Н. Є. Сільський туризм. Основи підприємництва та гостинності / Н. Є. Кудла. – К. : ЦУЛ, 2015. – 152 с.
26. Левицька Л. І. Аналіз посторової диференціації турисько-рекреаційного потенціалу інфраструктури туризму у Вінницькій області / Л. І. Левицька // Вісник ЖДТУ. – 2013. – № 4 (66). – С. 187–198.
27. Лужанська Т. Ю. Сільський туризм: історія, сьогодення та перспективи: навч. посіб. / Т. Ю. Лужанська, С. С. Махлинець, Л. І. Тебляшкіна. – К.: Кондор, 2008. – 232 с.
28. Мазур С. А. Сільський зелений туризм як напрям диверсифікації сільської економіки та чинник розвитку сільських територій / С. А. Мазур // Ефективна економіка. – 2018. – № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6662>
29. Мурафа (заказник) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/>
30. Мурафа (регіональний ландшафтний парк) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.wikiwand.com/uk/>
31. Ніколаєв К. Д. Екологізація та розвиток сільського зеленого туризму в Україні: монографія / К. Д. Ніколаєв. – К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – 153 с.

32. Новицька С. Р. Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туристичної сфери / С. Р. Новицька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. : Географія. – 2013. – № 2. – С. 164-169.

33. Онищук Н. В. Стратегічні напрями розвитку туризму у Вінницькому регіоні / Н. В. Онищук // Приазовський економічний вісник. – 2018. – Вип. 4(09). – С. 49-54.

34. Оппельд Л. І. Міжнародний досвід зеленого туризму в Україні: проблеми та перспективи / Л. І. Оппельд, А. О. Гордіян // Ефективна економіка. – 2014. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2667>.

35. Осінська О. Б. Орієнтири державної політики стимулювання розвитку зеленого туризму / О. Б. Осінська, Н. Д. Островська // Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі. – 2022. – № 7. – С. 78-83.

36. Папп В. В. Сільський зелений туризм як пріоритетний напрям розвитку сільських територій України В. В. Папп // Агросвіт. – 2015. – № 18. – С. 17–22.

37. Петрук В. Г. Екогеографія та екотуризм: підручник / В. Г. Петрук, О. В. Бондарчук, І. А. Трач, О. Ю. Панасюк, Ю. І. Царук, В. Д. Ваколюк. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – 178 с.

38. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

39. Про державну реєстрацію юридичних і фізичних осіб-підприємців: Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

40. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 р. № 2026-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2026-14><http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.

41. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 04.09.2008 р. № 375-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/375-17>.

42. Про особисте селянське господарство: Закон України: №742-IV від 15 травня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15#Text>.

43. Про підприємництво: Закон України від 7 лютого 1991 р. № 698-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text>

44. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2465-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.

45. Про сільський зелений туризм: Закон України / Проект Закону України від 12.04.2007 р. № 3467 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=30022

46. Про стандартизацію: Закон України №1315-VII від 05.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>.

47. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.

48. Програма добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.greentour.com.ua/Ukrainian/category/low>.

49. Реєстр природно заповідного фонду Вінницької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/departament-apk/2020/August/06-08/Reestr.doc>

50. Роглев Х. Й. Сільський туризм – перспективний напрямок розвитку туристської індустрії України / Х. Й. Роглев // Туризм: теорія та практика. – 2005. – № 1. – С. 33-44.

51. Рутинський М. Й. Сільський туризм : навч. посіб. / М. Й. Рутинський, Ю. В. Зінько. – К.: Знання, 2006.
52. Сердюкова О. М. Сутність сільського зеленого туризму / О. М. Сердюкова // Економіка та держава. – 2014. – № 3. – С. 87-90.
53. Сорокіна Г. О. Екологічний туризм : навч. посіб. / Г. О. Сорокіна. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 206 с.
54. Станкевич-Волосянчук О. І. Сільський туризм : метод. посіб. / О. І. Станкевич-Волосянчук. – Ужгород, 2009. – 222 с.
55. Столярчук П. Аналіз європейського досвіду організації сільського зеленого туризму та його категоризації / П. Столярчук, В. Домінюк // Вимірювальна техніка та метрологія. – 2010. – № 71. – С. 175-184.
56. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/npas/249826501>.
57. Табенська О. І. Особливості розвитку сільського зеленого туризму на Вінниччині / О. І. Табенська // Економіка та суспільство. – 2021. – Вип. 23 <https://economyandsociety.in.ua/>
58. Табенська О. І. Розвиток сільського зеленого туризму на Вінниччині/ О. І. Табенська // Економіка та суспільство. – 2022. – Вип. 41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://economyandsociety.in.ua/>
59. Туєва О. М. Правові умови забезпечення діяльності у сфері сільського зеленого туризму / О. М. Туєва // Порівняльно-аналітичне право : електрон. наук. фах. вид. юрид. ф-ту ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». – 2017. – № 3. – С. 103-106.
60. Туристичні ресурси області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mykrai.wordpress.com/>
61. Цесьців Д. С. Геопросторова організація туристичних ресурсів Вінницької області: дис... канд. геогр. наук: 11.00.11 / Д. С. Цесьців. – Луцьк, 2021. – 212 с.
62. Чеглей В. М. Світовий досвід розвитку сільського зеленого туризму

/ В. М. Чеглей // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка / Редкол.: В. П. Мікловда, М. І. Пітюлич, Н. М. Гапак. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. – Спецвип. 33. – Ч.3. – С. 203-207.

63. Черкаська Н. В. Щодо умов здійснення сільського туризму в Україні / Н. В. Черкаська, О. І. Шейкін // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 808-813.

64. Чесник Н. М. Оцінка та перспективи розвитку туризму у Вінницькому регіоні у призмі сталого розвитку / Н. М. Чеснік Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. – 2022. – № 3 (80). – С. 113-123.

65. Шимечко Г. І. Агротуризм як напрям підприємництва: теорія і практика / Г. І. Шимечко, Г. В. Черевко. – Львів: Ліга-Прес, 2009. – 121 с.